

Hunerên Edebî di Dîwana Mela 'Ebdûllahê Babnîrî da

(Literary Arts in The Court of Mela 'Abdullah Babniri)

(Molla Abdullah Babnîrî'nin Divanında Edebî Sanatlar)

Mehmet Edip ÇAĞMAR*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî**Received // Hatîn:** 11.10.2024**Accepted // Pejirandin:** 15.11.2024**Published // Weşandin:** 29.11.2024**Pages // Rûpel:** 18-44**DOI:**10.55106/kurdiName.1565616

This work is licensed under the Creative Commons

Attribution-NonCommercial 4.0 International

License (CC BY NC)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>**Citation/Atif:** Çağmar, Mehmet Edip, Hunerên Edebî di Dîwana Mela 'Ebdûllahê Babnîrî da, 2024, KurdiName, 11, r. 18-44.**Plagiarism/Înfihal:** This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêr ji aliyê 2 hakeman va hatiye nirxandin û di malpera înfihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.***Kurte**

Ev gotar li ser hunerên wêjeyî yên ku di dîwana Mela 'Ebdûllahê Babnîrî da hene ye. Babnîrî şexsiyeteke alim, nivîskar û wêjenas e. Di serî da wek beşa yekemin derbarê Mela 'Ebdûllahê Babnîrî da agahî hatîye dayîn. Di dû ra jî bi awayekî gelemperî behsa Dîwana wî hatîye kirin. Piştî van agahîyan wek beşa duyemîn li ser hunerên di dîwanê da hene hatîye rawestandî. Ji bîst heb zêdetir huner di vê gotarê da hatîye şîrove kirin. Piştî nirxandina huneran encama gotarê tê. Dîwana Babnîrîyî jî aliyê naverokê jî û jî aliyê hunerê jî gelek dewlemend e. Mela 'Ebdûllahî helbestê jî bo çareserkirina derdên civakê û gelî gotîye. Ji sedem vê taybetiyê helbestên xwe li ser mijarên jî gel ra girîng e gotîye. Ji bo bandorê li xwendevanê xwe bike cur cur hunerên wêjeyî bikaranîye. Di nav hunerên ku wî di helbestên xwe da îcra kirîye herî pir teşbîh, îstîfere, kîneye, mecaza eqilî, mecaza mursel, telmîh, mubalexe, tîbaq û cînas e. Bêyî van huneran jî hunerên edebî hene lê belê bi qasî yên me li jorê got nînin.

Peyvên Sereke: Wêje, Dîwan, Hunerên edebî, Mela 'Ebdûllah, Babnîr.**Öz:**

Bu makale Molla Abdullah Babnîrî'nin Kürtçe divanında bulunan edebî sanatlar hakkındadır. Babnîrî alim, yazar ve edebî bir şahsiyettir. İlk önce birinci bölüm olarak Molla Abdullah'ın hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Sonra da genel bir şekilde divanı üzerinde durulmuştur. Bahsi olunan konulardan sonra ikinci bölüm olarak divanında bulunan edebî sanatlar açıklanmaya çalışılmıştır. Makalede yirmiden fazla edebî sanat izah edilmiştir. Bu değerlendirmelerden sonra sonuç gelmektedir. Babnîrî divanı hem içerik hem de edebî sanatlar açısından çok zengin bir eserdir. Ayrıca dil olarak akıcı ve anlaşılırdır. Bu hususlar onun divanın değerini artırmıştır. Molla Abdullah şiiri toplumsal sorunları çözmek için söylemiştir. Bu nedenden dolayı ki şiirini halk için çok önemli olan sorunlarla ilgili söylemiştir. Okuyucularını etkilemek için çeşit çeşit edebî sanatlar divanında icra etmiştir. Onun divanında icra ettiği edebî sanatlar arasında en çok teşbîh, îstîfere, kîneye, mecaz-ı aklî, mecaz-ı mursel, telmîh, mubalaga, tîbak ve cînas sanatlarıdır. Bunların dışında da edebî sanatlar divanında vardır. Ancak söylediklerimize oranla onlar azdır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, divan, edebî Sanatlar, Molla Abdullah, Babnîr.**Abstract:**

*Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Diyarbakır/Türkiye // Prof. Dr., Dicle University, Faculty of Theology, Diyarbakır/Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9756-0327> e-mail: mehmetedipcagmar10@gmail.com

This article is about the literary arts that are in the court of Mullah 'Abdullah Babniri. Babniri is a scholar, writer and literary personality. In the beginning, as the first part, information has been given about Mulla 'Abdullah Babniri. Later, his Diwan was mentioned in a general way. After this information, as the second part, it has been stopped on the arts in the court. More than twenty pieces of art have been annotated in the article. After their evaluation, the conclusion of the article comes. The Babniri Diwan is very rich in terms of content and art. Mulla 'Abdullah wrote the poem to solve the problems of the society and the people. Because of this feature, he has written his poems on issues that are important to the people. He used various literary styles to influence his readers. Among the arts that he used in his poems, the most common are similes, allusions, ironies, intellectual metaphors, mural metaphors, talmih, exaggeration, tibatq and jinas. Apart from these arts, there are also literary arts, but they are not as numerous as these.

Keywords: Literature, poetry book, literary arts, Mullah Abdullah, Babnîr.

Destpêk

Ziman nîmetekî ji terefê Xwedê ye ku wî ew daye mirovan. Ziman jî wekî Xwedî rûhan sax dimîne û dimire. Lewra ziman bi xeberdayin û lêkolînê pêşda diçe û sax dimîne. Bi vî awayî nebe ziman wenda dibe, dimire û dihere. Tiştên ku ziman zindî dihêle û pêşda dibe, yek jê edebîyat e. Edebîyat di nava tiştên ku ji vî alîyê da bi tesîr in û herî bi bandor e. Di edebîyatê da jî tiştê ku li pêş e ew jî helbest e. Lewra helbestvan hest û ramanê xwe bi zimanê xwe pirê caran bi awayekî edebî bikartîne. Ev jî ji bona zimên bandorekî erênî derdixe holê. Ev dîwana di vê gotarê da me li serê xebat kir. Hebûna wateyên cuda û hunerên cure bi cure di dîwana Babnîrîyê da bû sebeb ji bona tercîhkirina me ya vê dîwanê.

Dîwan di zimên da gelek girîng in. Lewra alîyê wan ên cuda hene. Ew jî ziman, edebîyat, ol, çand, dîrok, erdinîgarî, civak û netew in. Lê dibe ku hinek dîwan ev tişt hemûyan di hundirê xwe da ne hewînin. Lê bi piranî dîwan ji van alîyan xwedî taybet in. Dîwan li gorî serkeftina helbestvanî di dîwanê da qîmet dibînin. Mînak ji bo vê nuqteyê herî baş û meşhûr Dîwana Melayê Cizîrî ye. Dîwana Mela 'Ebdullahê Babnîrî jî li gorî vî zemanê me, di nav dîwanên xwedîyê asta bilind da ye. Lewra di wê da zimanekî xweru û fesîh heye. Çend cî ne tê da, cîyên din bi awayekî asan tên famkirin. Ji alîyê wateyê da jî xwedîyê nawerokekî dewlemend e û di risteyen wê da wateyên kur hene. Ji alîyê hunerê jî pir dewlemend e. Carinan di malikekî da sê-çar huner hene. Ji sedem van taybetîyan me di vê gotara xwe da giranî da ser hunerên edebî. Lewra me behsa hemû alîyên dîwanê bikira ewê ev xebat ji hudûdê gotarê derketa.

Mebeset ji vê xebatê danasîna Dîwana Babnîrîyê ji alîyê hunerên edebî ve ye. Ji sedem vê xalê ev xebat bi hunerekî tenê ve ne hatîye tehdîdkirin. Ji bo ku li vir li ser pir huneran hatîye rawestandî bi awayekî kûr huner nehatine şîrovekirin. Ji alîyê naverokê jî ji bo ku ji hunerên edebî ra bibe alîkar agahî hatîye dayîn. Ji jiyana Mela 'Ebdullahê Babnîrî bi qasî agahîyên ji bona vê gotarê lazime me li jêrê behs kir.

1. Jiyana Seydayê Mela 'Ebdullahê Babnîrî

Seyda seyîd e. Lewra ji nesla Hz. Pêxember e. Di sala 1939an da li Babnîrê ku gundekî navçeya Kercews a Batmanê ye hatîye dinyayê. Li gorî agahîyên ku Seydayî wan da kalanê wî şesed-hefsed sal berî niha ji Duhokê hatine Heskifê, ji wir jî çûne deverên cuda. Ên ku Seyda ji nesla wan tê berîya dused salan hatine Babnîrê û li vir bicîbûne. Navê bavê Seydayê Mela 'Ebdullahî Mela Yusif e, Kalê wî Seyîd 'Ezîz e. Di nav kalanê wî da gelek 'alîm hebûne. Seyda gava biçûk bûyî hîmî xwendina Quranê bûye. Ji dîya xwe Mewlûda Kurdî ya Bateyî, Nubihara, Biçûkan û Nehcu'l-Enam ders girtîye. Di dû ra heta çend salan qe ne xwendîye. Lê di xewna xwe da kalê xwe dîtîye. Kalê wî ew teşwîqî xwendê kiriye. Piştî vê xewnê berê xwe dide gundê Kevirzoyê dihere bal Seydayê Mela Ehmedê Kevirzoyê dixwîne. Li wir neh

meh dimîne. Ji pirtûka Îzzîyê dest pêdike. Di neh mehan da heta pirtûka Hellê dixwîne. Seyda di dû ra tiştêkî pir hindik li Babnîrê li cem bavê xwe dixwîne. Di dû ra diçe bal Şêx Muhammedê 'Erebkendî li wir dest bi pirtûka Hella şerha li ser Qewaîda İbn Hîşam dike. Li wir heft meh dimîne. Piştî Hellê jî Pirtûka *Suyûtî el-Behcetü'l-Merdîyye* dixwîne. Di dû ra diçe cem Seydayê Mela Muhammedê Dêrîşî. Babnîrî midetekî li cem Seydayê Mela 'Ebdulwehhabê Dêrizbinî û Seydayê Mela 'Ebdullahê Xerab Reşkê jî dixwîne. Seyda xwendina pirtûkên rêzê yê medresê li bal Şêx 'Arîfê Hamidî li Ehmedîyê bi dawî dike û ji wî îcazet digire. Bi vî awayî şeş salên xwe di mederseyan da dibihurîne. Di xwendina xwe da gelek di bin bandora Şêx 'Arîf Hamidî da maye. Li wir ji Muxnîttullabê heta Şerha Cem'u'l-Cewami'a Subkî xwendîye. Tam çar sal li 'Ehmedîyê dimîne. Li wir û Erebkendê bandora tesewwufê li ser wî çêbûye. Seyda dibêje ku ji alîyê xessasîyeta Kurdî da ez di bin bandora Şêx 'Arîf Hamidî da me. Şêx 'Arîf ji bo derd û êşên Kurdan bi wî ra axfîye. (Babnîrî, hevpeyvîn, 22 Îlon, 2024).

Mela Ebdullahê Babnîrî di dema melatîya xwe da car carina Mela Sedreddîn Yüksel (w.2004) li İstanbulê ziyaretkirîye û jê di meseleyên îlmî da îstîfade kirîye. Mela Sedreddîn Yüksel di derbarê Kurdan da ji wî tiştêkî pirsîye. Wî jî du malikên Kurdî carekî bi tenê jê ra gotîye. Lê Mela Sedreddîn piştî pênc salan jê ra ev malik tekrar kirîye. Li gorî agahîyên Seyda Seydayê Mela Sedreddîn di dawîya umrê xwe da hemû zimanan ji bîkirîye. Lê Kurdî ne bi awayekî tamam be jî ji bîrnekirîye û daîm malika jêrê tekrar kirîye. (Babnîrî, hevpeyvîn, Îlon, 2024).

Nê ji me sûc û xeta tîn û sitem Lê ji te îhsan û xufran û kerem (Bateyî, 2018: 8).

Di dîwanên Seyda da behsa heft berhemên Seyda hatîye kirin. Hinek ji wan hîna nehatîye weşandin. (Babnîrî, 2012: 4; Babnîrî, 2021: 6). Pirtûkên wî: 1-Dîwan (Kurdî), 2-Dîwan (Tirkî) 3-Çağlar Boyu İslam Fıkhı, 4- Mezhepler ve Sistemler 5-Şeyh ve Müteşeyyih, 6-Dengeyi Bozanlar 7-Fethu'l-Celîl Fetvalar (ev werger e). Bêyî van berheman nivîsên Seyda di rojnameyên Batmanê hatine weşandin.

Babnîrî piştî tamam bûna xwendina xwe, li gundên Batmanê û Wiranşehrê da û navenda Batmanê da melatî dike. Çend salan li Îzmîrê jî dimîne. Seyda daîm bi tehsîlê da ketîye. Gelek xwendekar ji wî dersan girtine. (Babnîrî, hevpeyvîn, 22 Îlon, 2024). Niha seyda malnişîn e û li Batmanê rûdinê.

Seydayê Mela 'Ebdullahê Babnîrî dixwaze Kurd bi awayekî azad û rahat bijîn, mafê xwe bidestxin û ji dîn xwe durnekevin. Dibêje ku ji bo van armancan demoqrasî çare ye. Ji wan ra demoqrasî minasib e.

Demoqrasî çare ye, ji bo Kurdo rewya ye (Babnîrî, 20012: 71).

2. Dîwana Babnîrî Ji Alîyê Hunerên Edebî ve

Dîwana Babnîrî ji alîyê wateyê jî û hunerên jî gelek dewlemend e. Di sernîvêşên jêrê da derbarê van her duyan da agahî tê dayîn.

2.1. Agahî Derbarê Dîwana Wî da

2.1.1. Hinek Agahîyên Gelemperî

Bi Seydayê Mela Ebdullahê Babnîrî ra tebîetê helbestê heye. Wî ji panzdesalîya xwe helbest gotîye. Helbestên wî bi Kurdî, Erebi û Tirkî ne. (Babnîrî, hevpeyvîn, 22 Îlon, 2024). Ev dîwana ku mijara gotara me ye di sala 2012'dan ji alîyê weşanxaneyê Nubiharê li İstanbulê cara yekem hatîye weşandin. Dîwan ji alîyê Mela Huseyinê Êsê û Huseyinê Şemrexî ve ji bo çapê hatîye amadekirin. Li gorî agahîyên me ji Seydayî bi xwe girtin keda Seydayê Mela Huseyinê Êsê di çapa vê dîwanê da pir e. Ji sed û dozdeh rûpelan pêk tê. Çil û penç helbest di vê dîwanê da hene. Ji van helbestan çil û yek heb bi zimanê kurdî ne. Çar heb ji wan jî bi zimanê Erebi hatîye nivîsandin. Ji van çil û yek helbestan du helbest ên Seyda nînin. Di dîwana Seyda da li

dora hezar û çarsed riste hene. Seyda û feqîyê wî Mela Huseyinê Êsê dibêjin helbestên wî pir bûne. Lê kemîyetek pir ji helbestên wî wenda bûne. (Babnîrî, hevpeyvîn, 22 Îlon, 2024; Mela Huseyinê Êsê, hevpeyvîn, 22 Îlon, 2024).

2.1.2. Naverok

Dîwana Mela ‘Ebdullahê Babnîrî ji alîyê naverokê ve gelek dewlemend e. Lewra bi qasî ji helbestên di dîwana wî da ne tê famkirin ku behsa pir mijaran hatîye kirin. Naveroka Dîwanê ji me ra dide nîşan dayîn ku Seydayê Mela ‘Ebdullahê helbest ji bo çareserkirina pirsgerêkên civakê û kul û derde xwe bîne ziman bikaranîye. Ne ji bo huner û zewqê bikaranîye. Mijarên dîwana wî bi awayekî gelemperî mijarên dînî, netewî, evînî, zanistî û civakî ne. Behsa terîqatan, hinek şêxan, murîdan, melan jî di dîwana wî da cîyekî girîng digire. Ev mijar jî beşekî mijara dînî ye. Carinan ji bo wan mijaran serînivîsên xusûsî bikaranîye; carinan jî çend mijar bi hev re anîye ziman.

Di vê dîwanê da mijarên yekem mijarên olî ne. Lewra helbestvanê me çawa ku ji navê û ji perwerdetîya wî tê famkirin şexsîyetekî olî ye. Mela ‘Ebdullahê Babnîrî hem ji sedem bawerîya xwe ya olî hem jî ji sedem oldarîya gelê Kurd di dîwana xwe da dîn xalek girîng dîtîye. Lewra wî hinek beş ji helbestên xwe ji bo mijarên dînî cuda kirine. Dîne Xwedê nîşanî mirovan daye û ji wan bicîanîna dîne Xwedê xwestîye. Di meselên dînî da berîya her tiştî behsa pesnê Hz. Pêxember, şerîatê û mirinê dike. Seyda sernivîsek helbestên xwe ji bo Hz. Pêxember cuda kiriye û wekî dîn jî behsa Hz Pêxember dike. (Babnîrî, 2012:11). Risteyên jêrê jî ji bona tiştên em dibên mînak in.

*Ey hebîbê ‘Erebî! Ey şehînsahê medenî
Ki dibê muşrîk û kafîr ta ji bo te nekenî
Her di ber emrê te şahî van zewatê bi fenî
Bes di hellaqê efendim zîkr û tesbîh û benî
‘Erze halê xwe nivîsî me resûlê ‘Erebî*

‘Erze halê min qebûl ke şehsûwarê Medenî! (Babnîrî, 2012: 10).

Babnîrî di destpêka helbesta xwe da Hz. Pêxember ji xwe ra kirîye mixateb û bêjeyên hezkirin û medhê bikaranîye. Bi awayekî kînayî gotîye yê ku ne mutî‘ê te be kafîr e. Helbestan ji bona xwestinên xwe wekî erze halê pêşkêş kirîye.

Behsa mirinê jî dike û risteyên jêrê dibêje. Di wan da dibêje “Mala dawîyê gor e. di du ra gorê ji xwe ra dike mixateb û bi rêya telmîhê bi lavatî ji ra dibêje ku tu qedrê min nizan bî, ez ê Hz. Pêxember bikim şefeatkar ji bo xwe û ew ê ji te nefret bike.”

*Xanyê kesan bircê belek xana wî çêkir merqedê
Îkrama mêhvan wacibe gava hatim bibe xwedî
Eger tu îkram nekî ser min mêhvanê wek sekî*

Ehmed ji te nefret bikî ji te re dibêjim pîrsekî (Babnîrî, 2012: 23).

Risteyên jêrê jî derbarê şerîatê da ne.

*Li ber rojê di havînî li min reş wek şeva tarî
Di nava deşta Xabûr im, li min da bahôza sarî
Li ber behrê gelek tî me zuwa bû kanîya carî
Li zozanê bilind im li min naxê sira barî
Îro şer‘a te bû wunda, li min dinya dibû ‘eks e*

Gelo kengî serfîraz bim, di dil de fin fin û tîrs e (Babnîrî, 2012: 72).

Babnîrî bi hevokên wate dijber behsa halê xwe derdê xwe dibêje. Sebebê vê mubalexa wî bal kişandina merivan bi bal halê xwe ye.

Babnîrî Kurdan ji bo tiştên dînî şiyar dike û risteyên jêrê dibêje. Lewra wî xwestîye ku bi ve mani' ji bo êşa manewî ya ku ji dîn durketin e.

*Kurdo! Tu nebêje ev çi dîn e çi terîq e
Lewra ev îman pir kevn e kevnêkî wekî 'eqîq e
Were ber barê dînê xwe da bibim ji te re reftîq e
Hemîyet tevî dîyanet her wekî şurba sewîq e (Babnîrî, 2012: 37).*

Ji bil van hemû tiştên olî, behsa şêxan, meleyan, feqîyan, murîdan dike. Ev jî mijarên dînî ne. Babnîrî ji sedem ku helbestvanekî civakî bûye û xwestîye civak pêşda here malikên jêrê gotîye.

*Ket me nav şêx û murîd e
Werin kuhdar bin ji nû de
Şêxê baş pak û ferîd e
Kes pê re nadê cerîde
Dermnaê qelbê murîd e
Kevn nabê her dem cedîd e
Hamide hemde hemîd e*

Paşê şivan e pez umîd e (Babnîrî, 2012: 96).

Di risteyên jêrê da jî di der heqqê şêxên xerab da malûmat dide. Dibêje qe xêr li cem wan tune ye û wan wek qertel dibîne. Lewra ew li ku derê fayde dibînin hucûm dikin û guhdarî tu rêbazî nakin.

*Lê belê şêxê ne baş e
Tev 'efar e pûç û laş e
Qertel e li ser termê laş e
Kore bê mijak û qaş e
Qelbê wî tev de xerab e*

Rewşa wî tek cubb û şaş e (Babnîrî, 2012: 96).

Babnîrî di dîwana xwe da pir behsa mijarên netewî jî kiriye. Ji bo vê meqsedê çend helbest gotiye. Wî helbestek bi navê kurdo, yek jî bi navê Kurdê 'Îraqê, yek din jî bi navê welat nivîsîye. Di di hinek helbestên xweda şîretan li kurdan kiriye. Hinek risteyên wî yên netewî li jêrê derbas dibin:

*Ey ciwanê milletê min! Ey hefadê Rustem e
Yek ji we nabit serok, qey gavanê ji bo we me?
Ma heta kengî li paş bit, qey ji te re xîret nema?
Qey nizanî ey birader ev çi şîn û gumgum e (Babnîrî, 2012: 41).*

*Ey Kurdo! Tu sultanî ye sultanê me be
Li ber mal û li ber Dîn û li ber Axa xwe be
Herkes bi te ye îro tu jî tu bi xwe be
Tu jî wekî mêran tim li ber koma me be (Babnîrî, 2012: 35, 36, 37).*

Risteyên jêrê nîşan didin ku li cem Seyda Babnîrî ol jî netew jî gelek girîng e. Di malikên jêrê da Babnîrî dibêje "Ez li dû tu kesê naçim. Lê belê bi fikra xwe wekî şêxan im û bi îtidal im. Dev ji dînê xwe jî û ji netewê xwe jî bernadim."

*Ne murîdê kesî me ez, lê belê qelbê min şêx e
Dawa dîn û millîyyet tu lokizê li dîwanê pêxe
Her du dawa kî neke yek tu bi vî şurê xwe lêxe*

Lewra yek dawa pir rinde tu çira her duka vêxe (Babnîrî, 2012: 37).

Seydayê Mela ‘Ebdulahê Babnîrî çiqas bibêje jî “ez ne ‘aşiq im ne me‘şûqûm” jî di dîwana xwe da helbestên ku naveroka wan evîn e gotiye. Risteyên jêrê ji bona helbestên wî yên evînê mînakek e:

*Ez ne şaş im min xezalek dî di bexçê Îremê
Medh û ewsafê wê îro kete sere qelemê (Babnîrî, 2012: 7).
jî ber ‘işqê zelûl um ez
ji bo Ehmed melûl um ez. (Babnîrî, 2012: 21).*

Îlmî û civak jî di nav mijarên dîwana Seyda da ne. Mijarên “medrese û mektebê, çima feqî xwendin terk kir, halê me yê berê û werine rastê” hemû mijarên civakî û îlmî ne. Ev çend malikên ku li jêrê ne tiştê em dibêjin îfade dikin.

*Sal bi sal xwezîya bi par e ehlê hucrê çû ‘edemê
Ka te ‘llûm kanê te ‘lîm ka diwît ka qelemê
Seltenet tev destê me da bû baxê me tev yasemîn bû
Îro mala me bê fêkî bûye tijî hemm û xemê
Dergehê me dergehê hukm û îdarê bû ji dil*

Bûne îro em sitûxwar ber qanûn û mehkemê (Babnîrî, 20012: 61).

2.1.2. Hunerên Edebî di Dîwana Wî da

Di vê dîwana Babnîrîyî da mînakên ji bo hunerê pir in. Li jêrê li ser huneran heb bi heb hatîye rawestandî.

2.1.2.1. Teşbîh

Teşbîh rêyek e bi wê merama ji gotinê baştir tê famkirin. Ew di heman demê da eslê hunera îstârê ye. Helbestvan an jî peşxannivîs carinan hunerê teşbîhê bikartîne ji bo ku meqseda xwe bi awayekî xweşik û bi tesîr ji xwendewanê xwe ra an jî ji guhdarên xwe ra bêje. Babnîrî jî di helbestên xwe da teşbîhê bikaranîye. Xwestîye ku ramanên xwe bi awayekî zelal bîne ziman.

“Teşbîh, şibandina tişteki bi tişteki din ve di wesfekî da bi daçekeki” ye. (Qazwînî, 1997: 375; Cîhanî, 2013: 40; Çağmar: 2023: 103, 108). Îhtiyacîya hunerê teşbîhê bi bal çar tiştan ve heye. Ew ji muşebbeh, muşebbehun bîh, wechê şebêhê û daçeka teşbîhê ye. Carinan wechê şebêh an jî daçeka teşbîhê nayê bikaranîn. Lê wateya daçekê dîsa tê famkirin. (Tibî, 1416/1996: 341; Ocek, 2019: 71-73). Mela ‘Ebdullahî di dîwana xwe da gelek cureyên teşbîhê bikaranîye û wî di teşbîhan da herî pir daçeka “wekî” û “wek”ê emilandiye. Lê di dîwana wî da daçeka “wekî”yê ji ya “wek”ê pirtir heye. Bêyî van her du daçekan carinan daçeka “mîna”yê bikar anîye. Daçekên din min di dîwana wî da ne dîtin. Di minakên jêrîn da daçekên “wekî”yê û “wek”ê hene. Mînakên di wan da “wek û wekî” derbas bûye. Pirê caran di wan da wechê şebêh nehatiye bilêvkirin. Lê belê ji sedem muşebbehun bîh meşhûr e, wechê şebêh eşkere ye. Musa, ‘Îsa, Hesan (w. 60/680), İbn Farid (w. 632/1235), Ferhad hwd., mînak in ji bo muşebbehun bîh in meşhûr. Lê carinan jî

Teşbîhên Dîwana Babnîrî di cî da ne û edebî ne. Lê hinek caran pirsgirêk xuya ye.
Mînak:

Mu 'cizat ez qet nedîm her wekî ayatê tu (Banîrî, 2012: 33).

Di vê rîsteyê da “ayat” bi wateya ıstılahî pirsgirêk heye. Lê bi wateya ferhengî be pirsgirêk nîne. Ev dibe ji bo mubalexê be jî. Li gorî ev tişta jî pirsgirêk namîne.

Di risteya jêrê da mebest ji Taha Hz. Pêxember be teşbîh minasib xuya nake. Lewra yek jê lutfa Xwedê ye û bê tekoşîn e. Ya din mirov xesb kirine ji wan tê sitandin.

Bide pey heqqê xwe bistê her wekî Taha sitand (Babnîrî, 2012: 41).

Ji bêndera xwe mehrûm im keda sala mi tev bû ka

Wekî Fîrozî bindest im ji nezana re bûm seyda (Babnîrî, 2012: 25).

Kahwe di nîvê meclisê qebqeb dikê mîna kew e (Babnîrî, 2012: 60).

'Ubeyd im ez ji Babnîr im

Ji hevalan re wek bîr im (Babnîrî, 2012: 49).

Di teşbîhên ku di van malikên li jorê da ne “wek” û “wekî” hatine bikaranîn û wechê şebah jî nehatîye gotin. Ji sedem van her du taybetîyan li vir ji teşbîhê re teşbîha mursel û mucmel tê gotin. “Keda sala min tev bû ka” jî teşbîha belîx e. Di risteya pêncemin da wechê şebah xwedî wateyekî fireh e. Lê di risteya duyemin da wechê şebah ji aliyê wateyê kûr nîne. Carinan Babnîrî daçeka teşbîhê bilêvnekirîye. Ev teşbîh jî teşbîha muekked e.

Ji xeyrê te hebîba dil ez im masî di bin avê (Babnîrî, 2012: 16).

Di teşbîha jorê da wechê şebah nehatîye gotin û bi awayekî hesan nayê famkirin.

Di teşbîhên jêrîn da wechê şebah “feryad” û “efxan” e û ji wan ra teşbîha mufessel tê gotin.

Wekî bulbul bi Efxan im. (Babnîrî, 2012: 48).

Eger xewwas nebit min re di behrê de ez ê nûq bim

Wekî Zî'n-nû bikim feryad ji kalîn û ji axa vî (Babnîrî, 2012: 16).

Şeytan e dizan im çî ku ew qîza neyar e (Babnîrî, 2012: 78).

Di van risteyan da daçeka teşbîhê, di teşbîha yekem da nehatîye. Lê di ya duyem da daçek hatîye. Teşbîha yekem û ya duyem jî teşbîha mursel e. Lewra daçeka teşbîhê hatîye. Di ya siyem da jî teşbîha belîx heye.

Babnîrî di dîwana xwe da, îzafa teşbîhiye jî bikaranîye. Ji bo vê teşbîhê mînak hatîye dayîn. Di te'bîra “şehsuwarê”yê da teşbîha îzafî heye. Lewra mebest jê “suwarê wek şah” e.

'Erze halê min qebûl ke şehsûwarê medenî (Babnîrî, 2012: 14).

Lewra “fabrîqa ecel” bi wateya “ecelê wekî fabrîq”ê, “behra girî” “girîyê wekî behrê” û “şêxê xwunmij” jî “xwunmijê wekî şêx” e. Li gorî vê şîroveyê ev her sê mînak jî îzafa teşbîhiyye ye. Lê belê li vir ihtîmalê dîn jî hene.

Fabrîqa ecel ji nû ve kefenkî min diristî (Babnîrî, 2012: 76).

Ez im xem xwarê we bi'l-lahî çemê min behra girî

Ez hevalê we me weqtê dara tûba nebîrî (Babnîrî, 2012: 83).

Eya şêxê xwunmij! Ne hevalê te me

Li ser te şûrê min dikî zimzim e (Babnîrî, 2012: 64).

Hinek teşbîhên Babnîrîyî jî teşbîhên temsîlî ne. Mînakên jêrê ji wê ne.

Ev bihara tev nîrgiz tev çîçekî rengînî

Wek Îrem e, pir rind e, herkes ewî dihebînî (Babnîrî, 2012: 94).

Wek nokî tev bi peqijî tef ketine rêka sefere (Babnîrî, 2012: 80).

Li vir muşebbeh ji çend tiştan pêk tê û bûye wek sûretekî û muşebbehun bîh jî ji çend tiştan pêk tê. Lewra baxçê îrem ji pir tiştan pêk hatîye û tev bi hev ra bûye wek sûretekî.

Şêx Se'îd û Ehmedê Xanî û Mele Mustafa

Tevde wek Nûrsî zelal bûn ser ce'da Pexemberî (Babnîrî, 2012: 81)

Li vir alîyên teşbîhê hissî, meşhûr û mutlaq in. Yanê her du alî jî bê qeyd in. Lê di risteya jêrê da muşebbeh muqeyed e. Lewra bêjeya “tarî” qeyd e. Li vir muşebbehun bîh jî mutlaq e.

Şeva tarî şefa tarî li min reş bû wekî qîr (Babnîrî, 2012: 84).

Di teşbîha jêrê da teşbîha mefrûq heye. Lewra du teşbîh bi hev ra hatine. Minasebeta wan bi hev ra tune. “Dilê jar e” û “zindan e wekî bîr” du teşbîhên ji hev cuda ne.

Dilê jar e, li min sar e dizîndan e di zîndane wekî bîr (Babnîrî, 2012: 82).

Di malika jêrê da teşbîha cem'ê heye. Muşebbehun bîh ji yekê zêdetir e. Ew jî “efar, pûç û laş e.

Lê belê şêxê ne baş e

tev 'efar e pûç û laş e (Babnîrî, 2012: 96).

Di hinek teşbîhan da muşebbeh ne hatîye gotin. Di malika jêrê da du teşbîh hene. Di yekê ji wan da muşebbeh nehatîye. Di risteyên jêrîn da teşbîha teswîye heye. Lewra muşebbeh ji yekê zêdetir e. Lê muşebbehun bîh “Firdews” bitenê ye.

Ev diyar û ev mekan û teht û axa Mekkeê

Tev ji mir Fîrdews e hem nûr e cîhatê qibleê (Babnîrî, 2012: 12).

Me go hinarekê rû digo ew gul in

Me go zulf û kakil digo sunbul in (Babnîrî, 2012: 107).

Alîyên teşbîhan pirê caran hissî; carinan jî eqlî ne. Li jêrê her du jî eqlî ne.

Sofî bêje şêxê xwe ye ev dîn ne wek kêfa te ye (Babnîrî, 2012: 58).

Carinan alîyekî teşbîhê an jî du alîyê wê mecazî ye. Ev tişt di risteya jêrê da heye.

Eger carek xuya bit ew şeva tarî bibî wek roj

2.1. 2.2. Îstîare

Îstîare bi eslê xwe teşbîh e. Lê di îstîareyê da yek ji alîyên teşbîhê, daçeka teşbîhê û wechê şebêhê nayê gotin. Ji bo îstîareyê pênaseyên cuda hatine gotin. Lê li vir em ê behsa pênasekî bi tenê bikin. Îstîare ji bo bikaranîna bêjeyê an jî hevokê di wateya mecazî da tê gotin. Di vê bikaranîna da eleqe teşbîh e. Digel eleqeyê qerînekî ku mani e ji bona qesdkirina wateya heqîqî jî di mînakên îstîareyê da tê bikaranîn (Qazwînî, 1997: 381; Haşimî, 1434/2013: 276; Çağmar, 2023: 44-47).

Te dîsa da me ber kêr e

Gelo qetla mi qey xêr e (Babnîrî, 2012: 21).

Lêkera “da ber”ê muşebbehun bîh e. Muşebbeh jî “mêzekir, nêrî” ye. “Kêr” jî qerîne ye. Li gorî vê şîroveyê li vir îstîareya tesrîhiyye û tebeîyye heye. Di vê mînakê da wekî din jî îstîare mimkun e.

Mela ‘Ebdullahê Babnîrî di îcrakirina îstîareyan da di helebstên xwe da helbestvanekî gelekî bihêz e. Lewra carinan di malikek bi tenê da çend îstîare bi hev ra hatîye îcra kirin û carinan jî hevokê an jî bêjeyek di xwe da îhtîmla çend îstîareyan di hewîne. Malikâ jêrê ji bo vî tiştî mînak e.

Keskî nahêlêd bexçe da ne'j hermel û ne'j sosinê

Tevde dikî pûç û zuwa berba dixî ji darê dinê (Babnîrî, 2012: 23).

Li vir dibe ku ev malik ji bona îstâreya temsîlîyye mînak be. Lewra halê dinê û mirovan hatîye şibandin bi halê baxçeyekî û bi tiştên di baxçe da ne. Li vir dibe ku îstâreya temsîlîyye tune be jî. Wê gavê baxçe, hermel û sosin muşebbehun bîh in, Dinya, mêr û jin an jî îxtîyar û ciwan jî muşebbeh in. Ev jî îstâreya tesrîhîyye û eslîyye ye. Risteya dudîyan da “*dikî pûç û zuwa berba dixî*” mûlaîmê muşebbehun bîhê ye. “*Ji darê dinê*” jî mûlaîmê muşebbehê ye. Li gorî vê agahîya di vê malikê da îstâreya mutleqa heye. Mebesta Mela ‘Ebdullahê Babnîrî ji vê malikê: “Dinya wek baxçeyekî ye di serî da ji halê tunebûnê geş û xweş dibe û suretekî pir bi bandor derdikeve holê an jî baxçe û her tiştên tê da pir xweş dibin. Lê di dû ra mirin hêdî hêdî wê xweşikîyê dibe û tiştekan namîne.”

Di malika jêrê da jî îstîare heye. Lewra derb muşebbehun bîh e û zehmet û kul û derd jî muşebbeh e. Li gorî vê şîroveyê îstîareya tesrîhîyye û eslîyye heye. Felek jî qerîne ye û ji alîyekî din jî istîareya meknîyye û texyîlîyye heye. Lewra felek bi wateya heqîqî nabe mixateb. Babnîrî wek gelek helbestvanan felekê ji xwe ra kirîye mixateb. Ev tiştê helbestê kurdî de meşhûr e. Ji sedem vê bala guhdaran hatîye kişandin.

Derba te eşandim felek!

Mecrûhê wan tîrê te me (Babnîrî, 2012: 28).

Di malika jêrê da jî îstîare heye. Lewra şerab muşebbehun bîh e û hezkirîn û eşq jî muşebbeh in. Dest ji mûlaîmê muşebbehun bîhê ye. Di nivê duyem da jî dinya bi bêjingê hatîye şibandin.

Ji destê te şerab kêş im

Cîhan li serê min bêjing e (Babnîrî, 2012: 31).

Di risteyên jêrê da jî îstîareya tesrîhîyye û eslîyye heye. Lewra bar muşebbehun bîh e. Wezîfe an jî zehmetî jî muşebbeh e. Qerîne jî eqlî ye. Bêjeyên xwurşîd û hîvek jî îstîareyên eslîyye û tebeîyye yin. Qerîne bêjeyên “eyb û şerm” in. Di risteya yekem da şikayet û aciztî heye. Di ya duyem da jî pesnê memduhê heye.

Ev çi bar bû li ser milê min pir giran e, ey bira! (Babnîrî, 2012: 32).

‘Eyb û şerm e piştî xwurşîdê ku hîvek bi derê (Babnîrî, 2012: 8).

Risteyên jêrê îstîareyên ciwan di nava xwe da dihewînin. Di hemû risteyan da em dikarin bibêjin bi lêkeran îstîayerên tebeîyye û tesrîhîyye hatine îcrakirin. Bêyî vê şîroveyî dibe ku qerîna wan bibe îstîare jî. Li gorî vê şîroveyê li vir bêjeya derdê muşebbeh e û av an jî tiştekan wek wê muşebbehun bîh e. Ji vê şîrovê tê famkirin li vir îstîareya texyîlîyye û meknîyye heye. Ev risteyên jêrê xwedî wateyên gelek kûr in.

Kurdo! Tu were carekê derdê xwe birêje

Li cîhanê serê te kete bin yasa serêş e

Xanî terikî, çiya herikî xercî birêje

Ji Babnîrê tu bistî, evê dersa xwe bipêje (Babnîrî, 2012: 55).

Seyyîd ‘Ebdullahê Babnîrî li vir ji kurdan ra dibêje “Derdê xwe bibijên, li dinyayê hûn di halekî xerab da ne. Cî û warê we ji destê we diçe û belayên wekî çiyayan li ser we dibarein, hûn tedbîra xwe bigirin û ji gotinên Babnîrî îstîfade bikin.”

Di risteyên jêrê da jî Seydayê Mela ‘Ebdullahî mînakên îstîareyên pir îcra kirîye. Wî qelemê her wekî mirovan hesabindîye û ji xwe ra kirîye. Li cem wî derd û kul wek birînan in. Baş bûna wan birînan di nivîsandina helbestan da dîtîye. Di dû ra behsa bar dike. Lê pir

munasibê qelemê nîne. Ji qelemê ra dibêje tu bi awayekî bê hudûd binîvsîne. Behsa kul û derdên xwe û mesûliyeta xwe ya giran dike. Di te'birê "*Qelem tu were*"yê da jî îstâreya meknîye û texyîlye heye. Xîtab qerîne ye. "Serxweş bibe" jî ji sedem ku mulaimê muşebbehun bîhê ye îstâreya terşîhiye ye. Lê di "birîn" û "bar"ê da îstâreyên esliyye û tesrîhiyye hene.

*Qelem tu were dîsa serxweş bibe
Birîne in min kevn in bira nû nebe
Barê min giran e nakim taqet e
Di bin vî barî pir kêşim zehmet e (Babnîrî, 2012: 65).*

*Ey axayê pir 'eşîr û ey gurê tim dev bixwîn
Ma tu nanêrî ku mêrkûj pêşîka te ket kemîn (Babnîrî, 2012: 40).*

Di malika li jorê da îstâreya tesrîhiyye, esliyye û terşîhiyye heye. Lewra gur muşebbehun bîh e û navekî darijtî nîne. Dev bixwun ji mulaîmê muşebbehun bîh e. Di vê malikê da tenkîtkirin û nesîhet bi hev ra ne. Ev jî alîyê uslûbê wek pirsgirêk xuya dike. Lê pirtir bala mixateb dikşîne.

Di dîwana Babnîrî da mînakên îstâreyê pir in. Di meseleyên netewî û dînî da îstâre pirtir heye. Di vê dîwanê bêyî mînakên îstâreyê yên me li vir gotin mînakên îstâreyê yên din jî pir in. Îstâreyên Mela 'Ebdullahî pir caran ji bo mijarên girîng û bi derd in hatîne bikaranîn.

2.1.2.3. Kînaye

Di pirtûkên belaxetê da derbarê kînayê da pir pênase hene. Li gorî yek ji wan pênaseyan "di kînayê da digel qesda wateya mecazî qesda wateya heqîqî jî mimkun e." (Teftâzânî, 1416/1996: 407; Carim-Emin, 1428/2007: 167). Ev huner sê cûre ye. A yekê kînaye ji sifetê, ya dudiyar kînaye ji mewsûfê û ya sisyar jî kînaye ji nisbetê ye. Îbnu'n-Nazim, 1989: 146-147; Çağmar, 2022: 394). Hunerê kînayê di dîwana Mela 'Ebdullahî Babnîrî da pir hatiye îcrakirin. Malika jêrê mînakek ji kînayê ye. Tê da kînaye ji mewsûfê heye. Lewra mebest ji çardarê tabut e. Kînaya bi çardarê di vê dîwanê da di çend ciyan da derbas dibe (Babnîrî, 2012: 18). Li vir dibe ku mebest ji çardarê mirin be jî. Lê bi çardarê tabût bê qesdkirin tevî ku pirê caran tabût tê qestkirin wate xweş nabe. Lewra mirin bê qestkirin xweştir e.

*Gava çar dara min derket
li ser milkê xwe min deyne (Babnîrî, 2012; 30).*

*Min digo ez tu cara nakevim nava nivîna
Mi digo ji ber tîra ebed nakim enîna (Babnîrî, 2024: 25).*

Di malika jorê da risteya yekem ji nexweşîne kînaye ye û nisbet e. A duyem jî tîr e ji mirinê kînaye ye û nakim enîna jî nisbetê kînaye ye. Mebest jê "ez ê acizîyê nekime" ye. Lê vîr îşaret bi bal ciwanîyê û ne qebûlkirina însanan tiştên zeîf e. nnnn

Malika jêrê kînaya ji sifetê ye. Lewra "destê puç û zuwa" kînaye ji bêxêr bûnê ye.

Ger tu negirî destê minê puç û zuwa 'Eraf jî tune

Di malikên jêrê da çend kînayê ji nisbetê hene. Lewra helbest van dibêje ku "ew li ciyên xweş e, Lê tevî vî halî jî tu kêf û zewqê nagir e. Ji emelê xwe mehrûm bûye û keda wî heba çûye. Wekî Fîrûz ji serbixwebûnê mehrûm um û nezan li dora min in. Ev hemû kînayeyên ji nisbetê ne.

Li zozanê bilind im ez, lê li min naxî sira ba

*Di nav bax û baxçan im, sera pa bû me derd û da
Ji bêndera xwe mehrûm im, keda sala mi tev bû ka
Wekî Fîrozî bindest im, ji nezana re bûm seyda (Babnîrî, 2012: 25).
Gelek xwedîyê bênderan ser bi tac û hecî ne (Babnîrî, 2012: 51).*

Risteya jêrê xîtab bi bal gelê Kurd ve ye. Ji wan ra dîbêje ku li ser rûyê erdê herkes bûye xwedîyê welat, îmkan û desthilatdarîyê. Lê hûn bê cî û îmkan û desthilatdarî mane. Li gorî vê wateyê li vir kînaye heye.

Herkes hatîye malê tu ji derve nahewî (Babnîrî, 2012: 35).

Di malika jêrê da ji bo kurdan bi rêya te'rizê kînaye hatîye îcrakirin. Lewra ji wan ra dibêje ku hemû mirov gihîştine meqsed û mirada xwe. Hûn çima ji bo meqsed û miradên xwe tiştêkî nakin. Ev kînaye bêyî fikrekî kûr nayê famkirin. Ji sedem vê taybetîyê ji xwendekaran ra giran tê. Lê ji alîyê wateyê bi bandortir bûye.

Her zumre bi hev re ketine zewq û mehebbet

Ma qey tu bê parî? ji te re qet tune ucret

Kurmanç mu'minin kufran ji wan re tehlî ye (Babnîrî, 2024: 107).

Di malika jorê da tehlî ji xerabîyê kînaye ye. Di malika jêrê da bi rêya te'rizê kînaye hatîye îcrakirin. Lewra ev riste ji bo Mela 'Elîyê Zîlayî bersîva e û tiştê wî gotîye qebûl nake. Lê belê bi nazîkî û bi awayekî kînayî bersîva wî dide. Lewra ê tekfîra kesî nekirîye Bedûzzaman e. Seydayê Mela 'Elîyê Zîlayî ji daîm pirtûkên wî xwendine û ji guhdarîkirin li gotin û kirine ustad dixwaze. Mebest ji Kurdî Bedûzzaman e.

Ne kir tekfîra yek kurdî

Ne kir tenfir ne kir teberrî (Babnîrî, 2012: 49).

2.1.2.4. Mecaza Mursel

Mecaza mursel hunereka zanista beyanê ye û pirê caran di bêjeyê da tê îcrakirin. Ev huner ji bo "bikaranîna bêjeyê an jî hevokê ji sedem eleqeyê di wateya mecazî da tevî qerînekî ku manê wateya heqîqî ye" tê gotin. (Metlûb, 1996: 602). Eleqe ji bo mecaza mursel pir in. Hinek ji wan sebebîyyet, musebbebiyyet, kullîyyet, cuzîyyet, hallîyyet, mahallîyyet, lazîmîyyet, melzûmîyyet in. Di mecaza mursel da şîbnadîn nabe eleqe. (Besyûnî, 1994: 70; Aslanoğlu, 20019;137-144). Mecaza mursel jî di dîwana Babnîrî da hatîye îcrakirin. Ji bona mecaza mursel di Dîwana wî da mînak pir in. Mecaza mursel bi eleqeyên cuda hatîye bikaranîn. Ev sebebîyyet, musebbebiyyet, cuzîyyet, kullîyyet, xusûsîyyet, umûmîyyet, îtfîbar-î ma yekûn, hallîyyet û mehelliyyet in.

Carinan minakên mecaza mursel minakên xerîb in. Her du risteyên jêrê ji bo vê tiştî minakên. Di risteya jêrê da mecaza mursel bi bêjeya "keska"yê hatiye îcrakirin. Lê eleqe hal an jî sebeb e kifş nîne. Di risteya duyemîn da jî "dîn kete jêra zemîn" da mecaza mursel zor tê famkirin û îhtîmal eleqeyên cuda heye.

Seyyîdê bi şewqe bi fikre bû keska te qetandî (Babnîrî, 2012:41).

Pîştîwî Şahê Bedî' dîn kete jêra zemîn (Babnîrî, 2012: 34).

Di risteyên jêrîn da du car mecaza mursel hatîye îcrakirin. Du caran bi bêjeya destê hatîye bikaranîn. Li vir dest hatîye gotin. Lê mebest jê şexis bixwe ye. Bi vê cuzîyyet hatîye gotin û mebest jê şexsê mixateb e.

Ma heta kengî ji destê te bikim zar û enîn

Qey ne şerm e ji wî destê teb huzn û şîn û bigirîn

Rûh û canê xwe fida ke bo 'eşîr û ferdîya (Babnîrî, 2012: 40).

Mecaza mursel a din jî bêjeya “mirîya” ye. Mebest jê zemanê bê ye. Ne zemanê berê ye. Çiqas jî yên behsa wan tê kirin mirî nebin jî, ewê di zemanê bê da bimirin. Ev jî îtîbar-i yekûnu ye.

Xwendevan be bibe hekîm li milletê xwey miriya (Babnîrî, 2012: 40).

Di risteya jêrê da bi bêjeya “sing”ê mecaza mursel hatîye îcrakirin. Lewra mebest ji singê dil e. Li gorî vê şîroveyê mehel hatîye gotin û hal hatîye qesdkirin.

Birîna li singê qatîle wek pezîka kofî me ez (Babnîrî, 2012: 28).

Li jêrê bi bêjeya “jiyan”ê mecaza mursel hatîye bikaranîn. Lewra ji wê “min” hatîye qesdkirin. Li vir eleqe musebbebiyet e. Lewra yê ku jiyan pê derdikeve holê mirov e. Ji sedem vê taybetî jiyan ji mirovan ra dibe wek netîcê.

Bilîlî nim wekî zendê

Jiyana min nexwe cengê (Babnîrî, 2012: 30).

Di risteya jêrîn da di du bêjeyan da mecaza mursel hene. Ew jî “dewrek mufsid” e û “herkes” e. Di dewra mufsidê da eleqe mehelliyyet e. Mebest jê mirov in. Di herkesê da jî eleqe umûmîyet e. Mebest jê hinek mirov bitenê ne.

Em ketine dewrek mufsid e herkes dibe şexê te me (Babnîrî 2012: 58).

Di risteya jêrê da jî du car mecaza mursel hatîye bikaranîn. A yekê di lêkera “dibêjî”yê da ye û ya dudiyar jî di bêjeya “dîya”yê da ye. Di dibêjî da eleqe musebbebiyyet e. Lewra qelb nabêje. Lê dixwaze. Ew jî dibe sebab ji bona gotinê. Di dîyayê da jî eleqe xusûsiyyet e. Lewra dîya yekhejmar e. Lê mebest jê pir hejmarî ye.

Qelbê min wek ney dibêjî min 'efû ke ji bo Xweda

Dîya kurda bi hemle ye wê meşûqa biweldîne (Babnîrî, 2012: 82, 90)

Di risteyên jêrê da jî mecaza mursel heye. Lewra di “nasbikî, seyyid, deşt û çiya, qelbê çiya” da mecazên mursel hene. Nasbikî sebab e ji bo qebûlkirinê û bawerîyê, mebest ji seyyidî bavê Babnîrî Mela Yûsufî ye. Seyyid umûmî ye. Lê Yusuf xusûsî ye. Mebest ji deşt û çiya jî mirovên di wan da ne. Li gorî vê şîroveyê jî eleqe mehelliyyet e.

Heçî 'Ehmed nasbikî wî nederd e ne xem e (Babnîrî, 2012: 95)

Seyyidê bi esl û fesil, ey alime deşt û çiya

Qelbê van çiya li ser te cama cem bû şikestîye (Babnîrî, 2012:101)

Di dîwana Babnîrîyî da çiqas li gorî îstîarê û teşbîhê mînakên mecaza musrel hindik bin jî dîsa mînakên wê têra xwe hene û carinan di risteyekî an jî di beytekî da du, sê mînak hene.

Kî dibê muşrîk û kafîr, ta ji bo te nekenî (Babnîrî, 2012: 11).

Di vê risteyê da musebbeb hatîye gotin, lê sebab hatîye qesdkirin. Lewra mebest ji lêkera “nekenî”yê “kêfxweş nebe an jî nepejirîne, bawer neke” ye.

Di risteya jêrê da bi rêya mecaza mursel behsa gelên ku ew û Kurd tevî hev bûne dike. Eleqe jî xusûsiyyet e. Lewra mebest ji cînavka “im”ê kurd in, ji Qeysî, Ereba in, ji ‘Akîfî Tirk in û ji Şîrazî jî Faris in. Seydayê Babnîrî dibêje Kurd weki ‘Ereb, Tirk û Faris in.

Hessan im wekî Qeys wekî 'Akîf û Şîrazi (Babnîrî, 2012, 86).

2.1.2.5. Mecaza Eqî

Mecaza eqî beşek ji mecazê ye. Lê ev mecaz di bêjeyê da nayê îcrakirin. Bitenê bi nisbetkirina bêjeyan bi bal hev ve derdikeve holê. Pênasa jêrê ji bona mecaza eqî hatîye gotin:

“*Mecaza eqîlî nisbetkirina lêkerê an jî tiştên ku xwediyê wateya lêkerê yin bi bal tiştêkî ye ku ji alîyê wateya heqîqî di navbera wan da tu eleqe nîne.*” (Merâxî, 1994: 292). Di mecaza eqîlî da eleqe û qerîne pêwîst e. Lewra eleqê sebebê bikaranîna mecazê ye; qerîne jî mani‘ e ji bo qesdkirina wateya heqîqî. Ji bo mecaza eqîlî şeş eleqe hene. Ew failîyyet, mefûliyyet, zamanîyyet, mekanîyyet, sebebîyyet û mesderîyyet in. (Tîbî, 1416/1996: 400; Cunahî, 2006: 99). Di dîwana Babnîrî da mecaza eqîlî kême e. Ji bo vî awayî ji alîyê mecaza eqîlî dîwan xurt nîne. Mînak:

Lew min xem nîne ne saxim Ehmed e dermanê min (Babnîrî, 2012: 57).

Di vê risteya jorê da “derman” bi bal Ehmedî hatîye nisbetkirin. Lê di eslê xwe da Ehmed ne derman e. Belkî dibe sebebê dîtîna derman. Li vir eleqe sebebîyyet e.

Di risteya jêrê da jî mecaza eqîlî heye. Lewra roj teng nabe. Belkî mirovên tê da dijîn bîna wan teng dibe. Eleqe zamanîyyet e.

Roja teng ew rast heval e tu bi wîra bibe yek ta (Babnîrî, 2012: 55)

Hicra nehiwê, serf û fiqhê tev bi hev ra derd û himhim in (Babnîrî, 2012: 62).

Malika jorê jî dixwe da hunerê mecaza eqîlî dihewîne. Lewra li gorî hebestvan terka nehwa û serfe bûye sebeb ji bona derd û teşqeleyan.

Vê xurbetê ez pîr kirim

Ji bav û bira û da kirim (Babnîrî, 2012: 105).

Di malika jorê da jî mecaza eqîlî heye. Lewra xurbet sebeb e. An jî eleqe zemanîyyet e. Ji bona pirkirinê û dîrxistina ji dê û bavan.

Dermanê qelbê murîd e

Kevn nabê her dem cedîd e (Babnîrî, 2012: 96).

Di vê malikê da jî mecaza eqîlî heye û eleqe jî sebebîyyet e. Lewra şêx ji bona başbûna qelbê murîdî wek sebeb hatîye dîtîna. Di malika jêrê da jî mecaza eqîlî derbas dibe. Lê belê ev mecaz bi ravekekî ‘erebî hatîye bikaranîn û tê da mubalexe heye. Mirov rojî digire. Zaman rojî nagire.

Saîmu‘d-dehr bû ebed min qet nedî bê rojîye (Babnîrî, 2012: 101).

Di risteya jêrê da îhtîmala nisbeta weşandinê jî û nisbeta hamidê jî heye. Di her du halan da jî mecaza eqîlî derdikeve holê. Weşandin hatibe nisbetkirin, wê gavê eleqeya mecazê mefûliyyet e. Lewra ew nawşîne. Belkî tiştê tê weşandin ew bixwe ye. Hamid hatibe nisbetkirin wê gavê eleqe mucaweret an jî mefûliyyet e. Li gorî eleqeya yekem, ên hemd dikin li dora wê ne. Li gorî ya duyem jî dar xweşik e ji sedem vê taybetîyê tê hatîye pesindayin û medihkirin. Lê tevî vê şîrova me, li vir dibe mebest ji Hamidê seydayê Babnîrî be. Wê gavê jî em dibêjin li vir istîfareya meknîyye û texyîliyye heye û weşandin jî dibe istîfareya terşîhîyye.

Dara hamid yek bi yek dîsa weşandî meywe ye (Babnîrî, 2012: 83).

Mecaza eqîlî li gorî mecaza mursel di dîwanê da pir nehatibe jî ji bo wê gelek minak hene.

2.1.2.6. Cînas

Cînas di wêjeyên zimanan da hunerek girîng e. Bi wê gotinê tê xweşkirin ji sedem vê taybetîyê jî ji ra hunerê lefzî tê gotin. Cînas ji bo bihev ra hatina bêjeyên wateya wan cuda û lefzê wan wek hev e” tê gotin. Cureyên cînasê pir in. Cînasa tam û cînasa naqis jî ji cureyên wê ne. (Bozarslan, 2021:140, 159; Hebenneke, 2010: 485).

Banîrîyî di dîwana xwe da cînas bikaranîye. Pirên cînasên wî anîye cînasên naqis in. Carinan cînas di navbera navan da; carinan jî di navbera lêkeran da hatîye bikaranîn. Pirên cara cînasên wî di dawîya risteyan da hatine. Mînakên cînasa tam gelek kêma in. Malika li jêrê yek mînakek ji cînasa tam e. Lewra bêjeya “warim” di cara yekem da bêjeyekî tirkî ye. Lê di ya duyem da kurdî ye û bi wateya “cî” ye.

Ji bo şer‘a te ez warim, belê bê mal û bê warim (Babnîrî, 2012: 72).

Di malika jêrê da jî cînasa naqis heye lewra “qemer” û “kemer” bi hev ra hatine. Dengê wan wek hev in. Lê wateya wan cuda ye.

Çûne ava di xwesûfê nema nûra qemerê

Weqta şemsa te zuhûr kir daye ‘eksa kemerê (Babnîrî, 2012: 8).

Di malika jêrê da cînasa tam di navbera her du bêjeyên “werd”ê da hatîye bikaranîn.

Babnîrî were avê di vî qelbê xwe werde

Ji wî behra ‘Erebkend çî ku ew wîrda re werde (Babnîrî, 2012: 88).

Di her çar risteyên jêrê da cînasa naqis di carekî da hatîye îcrakirin. Wekî risteyên jêrê di hinek ciyên din da jî cînasa naqis hatîye. Hatina bêjeya safeyê, xafeyê û dafeyê di risteyên li dû hev da ji bo vî tiştê me got mînak e.

Ez qet ne murîd im lê bele qelbê min saf e

Ser qelbê min jarî heye yek benikê xaf e

Qet zen neke benikê kul i ser qelbê min daf e (Babnîrî, 2012: 88).

Di risteyên jêrê da jî cînas heye. Lê li wir cînas bi awayekî cuda hatîye. Lewra di risteya yekem da her du bêjeyên ji bo cînasê hatine bikaranîn li dû hev hatine. Bêjeya pêşîyê nav e. Lê bêjeya duyem jî wesf e. Di dû ya duyem da sê bêje û dengê wan jî wek hev e. Lê wateya wan heman tişt nîne.

Ey şebabê! Nesla hamid, hemîd leqeba we ye (Babnîrî, 2012: 83).

Rabe topa ji furoka bavêl ser serê serseri ye (Babnîrî, 2012: 42).

Di malika jêrê da bêjeya “bav”ê sê car hatîye û bi wateya “bavê heqîqî” û “murşîd” hatîye bikaranîn.

Lew bavê mecazî ji bava efdelê bav e (Babnîrî, 2012: 88).

Di malika jêrê de jî cînasa îştîqaq hatîye îcrakirin. Lewra sê bêjeyên ku ji heman raderê ne hatine bikaranîn.

Hamid e, hemd e hemîd e

Baş şivan e pez umîd e (Babnîrî, 2012: 96).

2.1.2.7. Îstîfham

Îstîfham an jî pirs di zanista belaxetê da “xwestina hînkirina agahîyêkî der heqqê tiştêkî da” ye. (Metlûb, 1996: 109). Gava mebest ji pirsê hînkirina agahîyêkî be, pirs di wateya heqîqî da hatîye bikaranîn û ji re pirsê heqîqî tê gotin. Lê gava mebest ji pirsê hînkirina agahîyêkî nebe, ji wê ra pirsê mecazî tê gotin. (Teftazanî, 1416/1996: 226; Haşimî, 1434/2013: 79, 86; Dîb-Qasim, 2003: 295).

Babnîrî di dîwana xwe da pirê caran îstîfham bikaranîye. Li gorî tesbîta me, wî dîwana xwe da îstîfhamê di wateya heqîqî da bikarneanîye. Mebest jê hevokên wî pirê caran, tecub, teqrîr, tenbîh, tewbîx, nefîy, înkâr, hwd. Ji vî tiştî jî tê famkirin ku wî îstîfham ji bo meqsedên edebî bikaranîye. Tevî dî kurdî da carinan pirsê bê daçek jî dibe. Babnîrî di pirsan de pirê caran

peyvên pirsan bikaranîye. Wî ji bo pirsan peyvên qey, ma, gelo, kî, kê, kengî, kengê, çi, çima, çire, hwd. bikaranîye.

*Ma gelo! Piştî vî rojê xurşîdek din wî hebî
Ma çima hûn xwar dîkin vê rêka rast gelî kura (Babnîrî, 2012: 104).*

*Gelo! Kengî bêt hîmmeta min berê,
Da ez pê bibirim serê van şîrret e (Babnîrî, 2012: 65).*

Di van malikên jorê da sê pirs hatine. Di wan da ji bona bihêzkerinê du heb peyvên pirsê bi hev ra hatine bikaranîn. Ev pirs bi wateya heqîqî ne hatine. Di pirsê yekem da îhtîmala tecubê û neyînî; di ya duyem da jî şiyarkirin heye. A sêyem jî ji bo derengketina mijarê ye.

Di risteyên jêrê da jî îstîfham hatîye bikaranîn. Di ya yekem da pirs ji bo neyînîyê; di ya duyem da, ji bo lewmê û dia; di ya sêyem da jî ji bo şiyarkirin an jî teqrîrê ye. Di ya çarem da jî îhtîmala inkarê heye. Lewra Babnîrî dibêje bira wer nebin.

Babnîr e mesken ji min re kî zanî ehwalê min? (Babnîrî, 2012: 57).

Ma heta kengî li paş bit, qey ji te re xîret nema?

Qey nizanî ey birader ev çi şîn û gumgum e (Babnîrî, 2012: 41).

Çima hinek meqreyos in çire hinek filê Rûs in? (Babnîrî, 2012: 48).

Hinek pirsên di vê dîwanê da hene, di wan da helbestvan xwe li nezanîyê danîye. Di belaxetê da jê ra tecahulu'l-'arîf tê gotin. (Subkî, 2003: 275; Qasim-Dîb, 2003: 85). Malika jêrê ji bo vî tiştî mînakekî hêja ye.

*Gelo! Serxweş im weya di xew da me
Ji zulfê şekerî gerden jî şîma (Babnîrî, 2012: 107).*

Ji bo hinek pirsan wateya heqîqî xweştir e. Risteya jêrê ji bo vî tiştî minakek e.

Mi go selwa çiyê? Di go bejna min

Mi go stêra sibê di go anîya min (Babnîrî, 2012: 109).

Pirsê li jêrê ji bo hesretê ye. Seyda ji bo xwendina berê mehzûn dibe û dixwaze wê xwendina berê hebe.

Ka tellûm kanê te 'lîm ka diwît ka qelemê (Babnîrî, 2012: 61).

Pirsê di risteya jêrîn da derbas dibe ji bo îrşadê an jî lewme ye. Lewra li vir her du îhtîmal jî hene.

Ma heta kengî tu çavê xwe bi gerînî li malê pir (Babnîrî, 2012: 40).

2.1.2.8. Îtnab

Îtnab di zanîsta belaxetê da hunerek gelek meşhûr e. Ev huner li gorî îcaz û musawatê tê tesbîtkirin. Lewra wate û gotin bi qasî hev be jê ra musawat; tevî tam famkirîna wateyê gotin kêm be, jê ra îcaz tê gotin. Lê ji ber nukteyekî gotin ji wateyê zêdetir be jê ra îtnab tê gotin. Îtnab têgehekî gelek fire ye. Lewra îtnab bi çend cureyan hatîye îcrakirin. tekîd, tkrar, zîkra xusûsê piştî 'umûmê, tezyîl, zîkra 'umûmê piştî xusûsê, îgal, îtiraz, tewşî', tetmîm hwd. (Hillî, 1992: 178; Ruknuddîn el-Curcanî, 2011; 117-134).

Babnîrî di diwana xwe da pir mînakên îtnabê bikaranîye. Carinan di îtnabên wî da bêjeyên hemwate carinan jî yên dijber hatine bikaranîn. Malika jêrê ji vî tiştî ra mînak e.

Ez ji qelb û dil disojim nar û dû ye bê hewa ye (Babnîrî, 2012: 13).

Di malika jêrê da îtnab bi anîna du lêkeran hatîye îcrakirin. Lewra "nakenim û nakim tebessum" her du jî wateyên wan wek hev in. Mela 'Ebdullahê Babnîrî bi bêjeyên jêrê jî hunerê

îtnabê bikaranîye. Zar û enîn, rehm û şefqet, rûh û can, hîle û sexte, xurt û stûr lemp û çira, dem û saet hinek bêje yin ku bi wan îtnab hatîye îcrakirin.

Ji lew ez nakenim nakim tebessum

Ji rûhê ji rewanê xwe mest im (Babnîrî, 2012: 27).

Carinan îtnab bi tekîdê derdikeve holê. Risteya jêrê ji bo vî tiştî mînak e.

Zemanê berê şêx reîsê te bû

Cemî'ê 'ewam e di emrê te bû (Babnîrî, 2012: 63).

Di malika jêrê da jî îtnab heye. Îtnab bi bêjeyên tekîdê hatîye îcrakirin. Lewra “tim” û “qet” wateyekî nu dernexistiye holê. Lê belê wateya hevokê bihêzkiriye.

Mêjî qet nemaye timî serxweş e

Li ser vî serî himhim û dibdib e (Babnîrî, 2012: 65).

Di malikên jêrê da em dikarin bibêjin tezyîl heye. Lewra di risteya yekem da wateya hevoka dudiyar wek hevoka yekem e. Ev tişt di risteya sêyem û çarem da jî heye. Ji hevokên bi vî şeklî ra dibêjin tezyîl (Tîbî, 1416/1996: 459).

'Aciz ji ber rizqê xwe ye, çare ji wî re qet nema

Da 'wa wî ne dînê te ye kul û derdê wî pere ye (Babnîrî, 2012: 58).

Ji bo Ehmed kole me, li ber derî bende me (Babnîrî, 2012: 95).

Sond dixwun em te ji bîr nakin ji pey te naqetin (Babnîrî, 2012: 103).

Dêra Qîr e nêzîk e, ji Batman ne dûr e (Babnîrî, 2012: 699).

Di malika jêrê da du car bi îxalê îtnab hatîye îcrakirin. Îxal gotin tevî temam be jî ji bo tekîd an jî ji bo teşbîhê bi tiştêkî zêde bê temamkirin e (Meraxî, 1371: 194). Li gorî vê şîrovê liv ir îtnab hatîye îcrakirin. Lewra di risteya yekem da “reng” û “rind” û di ya duyem da jî “gumgum e” nehatiba jî hevok temam bû. Bi hatina wan di wateyê da mubalexe derketîye holê, ev jî îxal e.

Babnîrî roja te derket bê kusûf e bi reng û rind e

Dengê vê defe bilind e, gumgum ed bajar û gund e (Babnîrî, 2012: 26).

Di risteya jêrê da jî îtnab bi zîkra xusûsê li dû ‘umûmê hatîye îcrakirin. Lewra “zîkr” ‘umûm e; tesbîh jî xusûs e.

Her li dû zîkr û tesbîh helqe û nalîn û ta ye (Babnîrî, 2012: 13).

Di dîwana Babnîrîyî da mînakên îtnabê pir in. Îtnab bi çend curên xwe di vê dîwanê da cî girtîye. Îtnab herî pir bi bikaranîna bêjeyê hemwate hatîye îcrakirin.

2.1.2.9. Hezif

Hezif beşekî ji îcazê ye. Lewra gava bêjeyek an jî hevokek ji gotinê hatibe avêtin, jê ra hezif an jî îcaz tê gotin. Ji aliyê belaxetê sebebê hezfê girîng e. Ew jî ‘umûm, îxtîsar, tehqîr, îbham, diyarbûnî, tezîm hwd. (Tetazanî, 2005: 1/ 62, 127, 164; Xelâyînî, 1994: 2/247). Di helbest û peşxanê tev da hezif meşhûr e. Lê ji bo hezîfekî di cî da, qerîne pêwîst e. Lewra qerîne bêjeya hezif bûye nîşanî me dide. Qerîne ji famkirina xelet ra dibe mani'. (Dusûqî, 1992: 2/10).

Babnîrîyî jî di dîwana xwe da hezfê îcrakiriye. Pirê caran hezfên di dîwana wî da yek ji vanên jêr in, Ketina tîba “n”yê di bêjeyên pirhejmarî da, ketina baneşana gazîkirinê, ketina pêveber û kirdeyê, ketina qertafa “da”yê ye.

'Erze halê min qebûl ke şehsûwarê medenî (Babnîrî, 2012: 14).

Sofî bêje şêxê xwe ye, ev dîn ne wek kêfa te ye (Babnîrî, 2012: 58).

Berîya bêjeyên şehsûwarê û sofîyê baneşana “ey”yê heye.

Tu di newrozê ji ber derba neyare natewî (Babnîrî, 2012: 55).

Di germa havînê sar kirim

Xistim zîndanê ker kirim (Babnîrî, 2012: 105).

Di risteyên jorê da jî hezif heye. Lewra di risteya yekem da li dû bêjeya newrozê bêjeya “da”yê ketiye. Di risteya duyem da jî “da” ketiye. Lewra eslê wê “germa havînê da” ye.

Mil, çûk û sitû tev de bi hev dî re şikestî (Babnîrî, 2012: 76)

Di navbera bêjeya milê û bêjeya çûkê da gihanek ketiye ku ew jî “û” ye.

Di malika jêrê da cînavka “ew”ê ketiye. Lewra dû bêjeya lewê pêwîst e ku ew hebe.

Babnîr cihê bav û cihê kalê me ‘ezîz e

Ew bû ji mi re mesned û lew bûye lezîz e (Babnîrî, 2012: 78).

Carinan Seydayê Mela Ebdullahê Babnîrî ji bêjeyên pirhejmarî tîpa “n”yê davêje. Di malika jêrê da sê cara tîpa “n”yê ji bêjeyên pirhejmarî hatine avêtin. Li jêrê gihaneka “û”yê jî hatîye avêtin.

Hin ji nezanê sofîya ji şêxa hem ji ‘amîya (Babnîrî, 2012: 58).

Di malika jêrê da kirde du caran ketiye. Ew jî cînavka “ew”ê ye.

‘Ellamê zeman bû fetwagaha herkesan bû

Keşşafê cewaba î‘tîmada me teva bû (Babnîrî, 2012: 84).

Di hinek cîyan de hezîf dibe ku bibe sebebê xeletîyê. Lê îhtîmla mezin sebebê tercîh kirina hezfên bi vî awayî helbest e. Lewra li vir bi qasî ji hevokê tê famkirin. “ku” û “e” ketine. Eslê wê “ku wek diyarê Uhud e” ye.

Di banê tepê wek dîyarê Uhud

Birîne serê xal wekî Hemzete (Babnîrî, 2012: 65).

2.1.2.10. Tîbaq

Tîbaq, di ilme belaxetê da ji bo hatina du heb bêjeyên dijberê hev bin û bi hev ra werin tê gotin. (Metlûb, 1996: 522; Cunahî, 2006: 255). Bi tîbaqê gotin tê xemlandin. Di navbera navdêran, carinan jî di navbera lêkeran an jî daçekan tê bikaranîn. Pirên mînakên tîbaqan bi bêjeyên dijber derdikev in holê: Lê carinan jî bi qertafên neyînîyê çêdibin. Jî tîbaqê ra tezaad jî tê gotin. (Teftazanî 1996: 416; Cîhanî, 2013: 48). Mînakên tîbaqê jî alîyê hunerê helbestê xweşiktir û bi bandortir dike.

Di dîwana Babnîrîyî da mînak ji bo tîbaqê pir in. Deşt û çiya, dest û pa, şikir -kufir, rast-çep, sultan-kole, xesar-kar, derd û da, şiyar-xewar, cîwan-pîr hinek minakên ji bo tîbaqê yên ku di vî dîwanê da ne. Di risteyên jêrîn da rast-derew, zor-rehet, sax- mirî mînakên tîbaqê ne.

Sofî rast be derew neke, şêx biçûk be mezin neke

Keramet zor in rastî divê ne rehet e ne henek e (Babnîrî, 2012: 59).

Rûh û canê xwe fîda ke bû saxa ne miriya (Babnîrî, 2012: 40, 41).

Mi nizan bû tehl û şêrîn mi nizan bû jor û jêr

Mi nizan bû dûr û nêzik tim şikestî hunerê (Babnîrî, 2012: 79).

Li jorê hemû tîbaq di nav bera navdêran da ne. Ew jî bêjeyên tehl-şêrîn, dûr-nêzik, jêr-jor in. Lê di malika jêrê da hemû tîbaq di navbera lêkeran da ne. Pirên tîbaqên di vî dîwanê da hene di navbera navdêran da ne. Di malika jêrîn da tîbaq di navbera lêker û navdêrê da ye. Lê di malika duyem da her du tarafê tîbaqê jî lêker e.

Gah çarçav im gah nabînim wek şev û rojê me ez

Gah li jêr im gah li jor im ji ser şivan re bûme pez (Babnîrî, 2012: 25).

Eyûb im muhtela bû me

Demek hatim demek çûme (Babnîrî, 2012: 20).

Di zanista belaxetê da her du tarafê tîbaqê erênî be, ji ra tîbaqu'l-îcabî tê gotin. Lê yek jê erênî yek jî neyînî be, jê ra tîbaqu's-selbî tê gotin. Çawa ku di risteyên jêrê da tîbaq bi şiklê zanî û ne zanî, hat û nehat hatîye.

Tarîxa cîhanê tevî kurmanca te zanî

Ê ku te ne zanî cahil e tiştêk nizanî (Babnîrî, 2012: 103).

Rêça zirav bi kevir e

Hat û nehata can bire (Babnîrî, 2012: 29).

Di risteya jêrê da jî tîbaq heye. Lê ziddiyeta her du bêjeyan li vir bi sebeb îştîqaqê ye. Lewra yek ji wan ism-i fail e û yek ji wan jî ism-i mefûl e.

Di nava her kesande heye xadir heye mexdûr (Babnîrî, 2012: 39).

Hindik be jî carinan hunerên muqabeleê jî Mela 'Ebdullahê Babnîrî bikaranîye. Muqabele jî wek tîbaqê ye. Lê di tîbaqê da ziddiyet di navbera du bêjeyan da ye. Di muqabeleê da berê çend tiştên minasibên hev bi hev ra tên û di dû ra jî tiştên ziddê wan bi hev ra tên (Metlûb, 1996: 237). Babnîrî muqabeleê hindik bikaranîye. Risteyên jêrê mînaka muqabeleê ye.

Rastî hebê tebrîk dikim, tekya te jî pîroz dikim

Tim xwarîya tel'in dikim, ev çî murîd û humhum e (Babnîrî, 2012: 59).

Ez ne feqîrek şakir im ne sultanek 'adil im (Babnîrî, 2012: 24).

Di risteyên jêrê da berê "rastî û tebrîk" û di dû ra jî; xwarî û tel'in hatîye. Ew jî muqabele ye.

Herkes ji xwer yarek didî her dem li wê dibû xwedî

Mirin evînek ji xwer nedî daîm neyar hezar sedî

2.1.2.11. Mubalexe

Di zanista belaxetê da mubalexe nisbetkirina wesfêkî bi bal tiştêkî ve bi awayekî ku ew nisbet mimkun nebe an jî zor be. Di hinek pirtukên belaxetê da behsa sê cûreyên belaxetê tê kirin. Ew teblîx, îxraq û xulûv in. (Teftazanî, 2005: 166; Ocek, 2019: 94-96). Di zanista belaxetê da nîqaş li ser hunerê mubalexeyê heye. Lê tevî ku hinek 'alimên belaxetê mubalexeyê qebûl nekiribe jî bi piranî wê muteber dibînin. (Elewî, 1422: 5/63).

Mela 'Ebdullahê Babnîrî ji bo meramên xwe bi awayekî bi bandor carinan hunerê mubalexê bikaranîye. Mubalexeyên ku wî bikaranîye bi gelemperî ya ji bo tewazûyê ye an jî ji bo pesna ye.

Di malika jêrê da Babnîrî behsa xwe dike û ji bo tewazu û rehmet xwestîne ji Xwedê hunerê mubalexê bikar tîne. Lewra tiştên xwe yên baş nahesibîne. Li vir mubalexe li gorî 'eqil jî 'edetê jî mimkun e.

'erze halêm tê de nîne yek puwanek xeyrê 'eyb (Babnîrî, 2012: 14).

Babnîrî gava behsa bavê xwe dike, di her du risteyên li jêrê ne dibêje ku bavê wî daîm bi rojî bûye û dibêje gelo li dû wî ewê yekî wekî wî were an na. Ev her du tişt jî ji bo mubalexeyê hatine. Di risteya sêyem da jî di hejmarê da mubalexe heye. Ev mubalexeyên ku me got ji alîyê eqil û 'edetê mimkun in.

Saîmu 'd-dehr bû ebed min qet nedî bê rojî ye (Babnîrî, 2012: 101).

Ma gelo! Piştî vê rojê xurşîdek din wî hebî (Babnîrî, 2012: 102).

Gelek ji bo 'elbekê sed car didan selewat (Babnîrî, 2012: 51).

Di her sê risteyên jêrê da mubalexe ji aliyê eqil û 'edet tev mimkun nîne. Lewra hênik bûna agir, ne serxweş bûna yê ku araqê vedixwe, ax xwarin ji aliyê eqil û 'edet ne mimkun e.

Bi ter agir jî hînik tê, ji mir şevka te 'eynê roj (Babnîrî, 2012: 72).

Şerabê dikêşî lê belê qet tune sekret (Babnîrî, 2012: 35).

Dixwum axê wekî mar im, di dûzexê sar im (Babnîrî, 2012: 72).

Di risteyên jêrê da jî mubalexe heye û ji eqil û 'detê mimkun nîne.

Dayê mi digotî ji mir qet mirin nîna

Min digo ez tu cara nakevim nava nivîna

Min digo ji ber tîran ebed nakim enîna

Min digo ebedî nabînim êş û birîna (Babnîrî, 2012: 75).

2.1.2.12. Tewrîyye

Tewrîyye di îlmê belaxetê da hunerkî meşhûr e. Gava di xeberdayînê da di dewsa wateya nêzîk wateya dûr bê qesdkirin jê ra tewrîye tê gotin. (Haşîmî, 2013: 324; Metlûb, 1996; 433-435). Hunerê tewrîyyê Mela 'Ebdullahî gelek pir hindik bikaranîye. Di malika jêrê da tewrîyye heye. Lewra tabîra "bê wefa" yê di serî da wateyekî neyînî tîne hişê merivan. Lê li vir ev wate tune. Mebest jê "hatina, peydabûna wefayê" ye.

Kêfa min tê ji bo bê wefa daîm dikim zewq û sefa (Babnîrî, 2012: 24).

Di risteya jêrê da jî tewrîyye heye, lewra Seydayê effî ji bona herkes in bi îffet in, tê gotin. Lê li vir wî ji bo seydayê xwe bikaranîye. Lewra navê seydayê wî 'efîf e.

Seydaê 'Efîf çû dîsa em bê seyda mane (Banîrî, 2012: 84).

2.1.2.13. Tecrîd

Tecrîd li gorî pirtûkên di îlmê belaxetê da ne derxistina tiştekî ji tiştekî din e ku di wî tiştî da wesfekî an jî tiştekî din tê xeyalkirin. Yek jî rêya tecrîd bikaranîna raweka xîtabê ji bo mitekellimê ye. (Îbnu'l-Esîr, 1416/1995: 406; Haşîmî, 1434/2013: 335). Babnîrîyî di berhema xwe da tecrîd hindik bikaranî be jî hinek mînak ji tecrîdê jî bikaranîye. Di risteyan jêrê da hunerê tecrîdê heye. Lewra Babnîrî di wan da behsa xwe dike. Lê bi raweka mitekellimê hestên xwe ne anîye ziman. Di dewsa mitekellimê da raweka xîtab û xaîbê bikaranîye. Di dewsa "ezê avê di qelbê xwe werdim" da bêjeya Babnîrîyî bi munadatiyê anîye û ji sedem vê şuxlandinê rawek bûye xîtab, Dîsa tebîra "helbestkar tim rast e" yê di dewsa "ez rast im" da anîye. Ev tişt jî dibe tecrîd. Babnîrî di şexsê xwe da şexsekî din xeyal kiriye û bi wî ra xeber daye.

Babnîrî were avê di vî qelbê xwe werde (Babnîrî, 2012: 88).

Helbestkar tim rast e

Ku şêx li heşrê bikare (Babnîrî, 2012: 90)

Ebdî ji Babnîr ser xwe re

Wî ne mecal û mefer e

Bavêje Dîclê ber here

Li pey keştîya wî nenêre

'Umrê wî çû wî yar nedî

Kengî li malê vegere

Lê yara bi rehm û şefqet e

Ji pey şopa wî fena ger e (Babnîrî, 2012: 29).

2.1.2.14. Îltîfat

Îltîfat hunerekî ji ‘ilmê meanîyê ye. Îltîfat bê hebûna îhtîyacekî eşkere derbasbûna bi bal raweya kesanê ya cuda ye. (Tîbî, 1416/1996: 421; Hebenneke, 1996: 1/479). Îltîfat çend cure yin. Îltîfat carinan ji mitekelimê bi bal xaîbê yan jî xîtabê; carinan ji mixatebê bi bal mitekelimê an jî xaîbê; carinan jî xaîbê bi bal mitekelimê an jî muxatebê ve ye. Li gorî hinek zimannasan di îltîfatê da derbasbûna yek ji van hersêyan bi bal yekî din ve şert nîne. Lewra li gorî wan yek ji raweyên kesan di dewsa yên din ve bînî jî ji bo îltîfatê kafî ye. (Qazwînî, 1997: 104; Hebenneke, 1996: 1/479).

*Qelem tu bi sekine bibe sabir e
Dilê min pir sare dikî gidgide
Mêjî qet nemaye timî serxweş e*

Li ser vî serî himhim û dibdib e (Babnîrî, 2012: 65).

Ji tebîra “qelem tu”yê tê famkirin li vir raweka xîtabê hatiye bikaranîn. Lê belê eslê wê mitekelim e. Ev jî nîşan dide ku li vir îltîfat ji mitekelimê bi bal xîtabê bûye. Di malika jêrê da jî îltîfat heye. Lewra helbestvan ji xaîbê derbasî xîtabê bûye.

Xanî serkevan bû hem di nîv mîhraba dîn bû

Seyda tu sera pa şeyxê kurmancê murîd bû (Babnîrî, 2012: 104).

Di risteyên jêrê da îltîfat ji xaîbê bi bal mitekelimê ve ye. Lewra bêjeya “heçî” xaîb e û ya “emê” jî mitekelim e.

*Heçî bibine hevalê min di seyrê
Di dîlanê emê bibine evine (Babnîrî, 2012: 27).*

Di risteya jêrê da di serê wê da Ebdê Babnîrî mixateb e. Lewra Babnîrî gazî xwe kiriye. Lê di dû ra jî “wî” hatiye ew jî mitekelim e.

‘Ebdê Babnîrî dizanî xelasa wî ittîhad e (Babnîrî, 2012: 36).

Di helbesta jêrê da “tev” û “em” hatiye. Yek ji wan xaîb e; ya din jî mitekelim e.

Tev li ser pîrê quranê em li ser wechan derûb (Babnîrî, 2012: 32).

Di risteya jêrê da di serî da bêjeya “kol”ê ku xaîb e hatiye; dû ra jî cînavka mitekelimê hatiye.

Min gotiye sultan bike şefqet li vî kolî ne Hind û ne Çîn im (Babnîrî, 2012: 8).

Di malika jêrê da “resûlê ‘erebî” xaîb e. Lê “Şehsûwarê Medenî” xîtab e. Ji vî tiştê hanê ra îltîfat tê gotin.

*‘Erze halê xwe nivîsî me resûlê ‘Erebî
‘Erze halê min qebûl ke şehsûwarê Medenî! (Babnîrî, 2012: 11, 12, 13, 9).*

Bilîlî nim wekî zendê

Jiyana min nexê cengê (Babnîrî, 2012: 30).

Di risteya jorê da li şunda “min”ê bêjeya “jiyan”ê hatiye. Ev jî îltîfat e.

Di her çar risteyên jêrê da jî îltîfat heye. Lewra bêjeya “mirin”ê xaîb e. Lê lêkera “nahêlî, dikî”yê xîtab e.

*Dad û meded dad û meded axîn dikim ji ber mirinê
Gelek ji şah a ji geda dîdê di wan ax xistinê
Keskî nahêlî di bexça da ne ji hermel û ne ji sosinê
Tev de dikî pûc û zuwa berba dixî ji darê dine (Babnîrî, 2012: 23).*

2.1.2. 15. Tecahulu'l-'arîf

Tecahulu'l-'arîf di pirtukên belaxetê da ji bo mitekelim tevî ku tiştêkî dizane jî xwe li nezanîyê deyine tê gotin. (Meraxî, 1431: 351). Babnîrî di dîwana xwe da hunerê tecahulê pir hindik îcra kiriye. Di risteyên jêrê da ev huner heye. Lewra pirsê wî der heqqê wî da ye. Lê belê ew bi wî tiştî dizane. Di her sê risteyan da jî Babnîrî wekî tu tiştêkî nizanê be, hinek tiştan pirs dike. Lê ew mijarê dizane.

Te dîsa da me ber kêr e

Gelo qetla mi qey xêr e (Babnîrî, 2012: 21).

Gelo! Serxweş im weya di xew da me (Babnîrî, 2012: 107).

Hey hewar e hey hewar e kanî şahê min bedî' (Babnîrî, 2012: 32)

2.1.2.16. Qelb

Li vir mebest ji qelbê cî guherandina unsurên hevokê ye. Ev jî qelba mekanî ye. (Teymûr, 1422/2002: 1/87). Ev wekî cî guherandina kirde û pêveberê ye. Di risteyên jêrê da kirde û pêveber cî guherandin e. Di dî dîwana Mela 'Ebdullahê Banîrî da qelb li gorî hinek huneran hindik nîne. Lê qelba di wê da guherandina mekanî ye.

Nisbet ji Babnîrî me ez, Kuştî bi ser tîrê me ez (Babnîrî, 2012: 24).

Li ber dergê rindê me ez

Ji bo dîtinê bekçî me ez (Babnîrî, 2012: 27).

Di her du risteyên jêr da lêker û bêjeya pi ra cî guherandine.

Her roj bi sed gavî ji dîne xwe dibî dîr (Babnîrî, 2012: 39)..

Guhdar hûn bibin bêjim evan derd û xema (Babnîrî, 2012: 89).

2.1.2.17. Tekrar

Tekrar di belaxetê da dubarekirina lefzê bixwe ye. Carinan jî dubarekirina wateyê ye. Carinan bêje tîrê dubarekrin û carinan jî hevok tîrê dubarekrin. Dubarekirina wateyê bi tekrara peyvên hemwate jî dibe. Tekrar ji bo mebestên cuda tê îcrakirin. Di nav wan mebestan ê herî girîng tekîda gotinê ye. Yanê bihêzkirina wateyê ye. Ji bil vê mebestê dîqat kişandina bi bal temamê tiştên ku di binê hikmê da ne, telezzuz, îrşad bi bal tiştên mînak in, zêdekirina teşwîqê, mezinkirina qedrê muxateb hwd. (Teftazanî, 1416/1996: 292, Haşîmî, 1434/2013: 209).

Di dîwan Mela 'Ebdullahê Babnîrî da tekrar gelek heye. Bi taybetî di hinek beşan da malika tekrarê heye. Carinan jî tekrar bi hevokê an jî bi bêjeyê tenê ye. Di dîwana Seyda da 41 helbestên kurdî hene. Ji wan di neh heban da malika tekrarê heye. Malika jêrê di behsa Bediuzzaman da derbas dibe. Banîrîyî ev malik ji bo hesret û kedera xwe ya ku derbarê Bediuzzaman da heye tekrar kiriye.

Hey hewar e hey hewar e kanî şahê min bedî'

Hey hewar e hey hewar e kanî şahê min refî'

Malika jêrê di behsa şêx û melayan da hatîye gotin. Li vir mebest ji tekrarê bal kişandina melayan bi bal ji dîrketina lewmekirinê li şêxan e.

Eya ehlê 'ilmê zema şêx meke

Bi vê zem û keydê xwe bê soz neke (Banîrî, 2012. 63, 64).

Mebest ji tekrara risteyên jêrê li gorî tesbîta me îrşad an jî teşwîq e.

Ey Kurdo! Tu sultanî ye sultanê me be

Li ber mal û li ber Dîn û li ber Axa xwe be

Herkes bi te ye îro tu jî tu bi xwe be

Tu jî wekî mêran tim li ber koma me be (Babnîrî, 2012: 35, 36, 37).

Malika jêrê jî hatîye tekrarkirin. Li vir mebest ji vê malikê eşkerekirina zêftîyê û bêçaretîyê ye. Têkrara wê jî ji bo tekîd ye. Dibe ku ji bo bal kişandinê be jî.

Ber pêla ketim lê belê ez sobe nizanîm

Ez ketm e Furatê wekî per bûme bi can im (Babnîrî, 2012: 75, 76, 77).

Mebest ji têkrara malika jêrê dibe ku zêdekirina xwestinê ji bo qebula diayê be. Lewra her cara ew hatîye tekrarkirin bûye sebeb ji bo zêde xwestina qebûla diayê.

'Erze halê xwe nivîsî me resûlê 'Erebî!

'Erze halê min qebûl ke şehsûwarê Medenî! (Babnîrî, 2012: 11, 12, 13, 9).

Têkrara malika jêrê dibe ku ji bo zêdekirina xwestina şefaate be.

Meded Şahê di medîne de

Meded saxê di qebrê de (Babnîrî, 2012: 20, 21, 22).

Li gorî geneata me têkrara vê malikê bal kişandin bi bal îfadekirina halê helbestvan e.

Gah çarçav im, gah nabînim, wek şev û rojê me ez

Gah li jêr im, gah li jor im ji ser şivan re bûme pez (Babnîrî, 2012: 25, 26).

Carinan di Diwana Babnîrî da têkrar bi hevokan an jî bi bêjeyan hatîye îcrakirin. Têkrar di risteya jêrê da bi têkrara bêjeyan hatîye bikaranîn. Li wir wate bi têkrarê hatîye tekîdkirin û bal kişandin bi bal wê ve.

Dinya ne heval e ne heval e ne heval e ne heval e (Babnîrî, 2012: 79).

Di risteyên jêrê da têkrar bi cînavkan hatîye bikaranîn. Lewra cînavka "ez"ê çend caran hatîye tekrarkirin. Di her çar risteyên yekem da helbestvan bi têkrarê pesnê xwe dike. Di her çar risteyên duyem da jî cînavka "ez"ê dîsa hatîye tekrarkirin.

Ser zinarê kêfê me ez

Nêçîrvanê çayê me ez

Tîra nêçîrvan kûr diçû

Tek hedefa Romî me ez (Babnîrî, 2012: 28).

Di risteyên jêrê da mebest ji têkrara cînavkê tewazu ye.

Ez bikim wesfê te Seyda lazim e Serrafî bim

Ez jî qelb û dev bibêjim tevde ez perwanî bim

Ez nikarim qet ji behra qelzemê guhdarî bim

Mame bê bav û bira piştî te ez mey xwarî bim (Babnîrî, 2012: 32).

Her roj tu bi sed gavan ji dîne xwe dibî dûr

Ma dîne ne bes e korê kurê korê kurê kor (Babnîrî, 2012: 39).

Rûh û canê xwe fîda ke bo saxa ne mirîya (Babnîrî, 2012: 40, 41).

2.1.2.18. Telmîh

Telmîh di nav hunerên belaxetê da hunerek meşhûr e. Helbestvan ji bo gotinên xwe xweşik bike, an jî bihêz bike telmîhê bikar tîne. Gava mitekelim di nav xeberdayînê xwe da îşaret bi bal hikayekî, beytekî, gotinên pêşiyên ên meşhûr an jî meselekî ku hatîye zanîn bike jê ra telmîh tê gotin. (Nuweyrî, 1423/2002: 2/127; 'Elewî, 1423/2002: 3/97).

Di diwana Mela 'Ebdullahê Babnîrî da telmîh pir hatîye bikaranîn carinan telmîh bi bal qisekî Quran'a pîroz ve ye, carinan jî bi bal hedîsekî, şairekî, gotinên pêşiyên, alimekî hwd. Di malikên jêrê da telmîh bi bal buyer û tiştên di Quranê da derbas dibin hatîye kirin.

Ez Qîtmîr im ne xem e kes jî nebî ez he me (Babnîrî, 2012: 95).

Gah kêr im gah Îsmâil bûm bi qurbana peder

Gah dibin bîrê me Yusif, gah Ye'qûb um bê mefer

Wekî Ye'qûb bibe tu dil ji xeyalan meke zû

Çav li rê nêrî be kengî bê Kenanê min (Babnîrî, 2012: 56).

Ji dostan nîne yek ferdek

Ji kêrê re tune berxek (Babnîrî, 2012: 21).

Xerasunê 'alem ketine nîv narê Semûdê (Babnîrî, 2012: 78).

Wekî Zî'n-nûn bikim feryad ji kalîn û ji axavî (Babnîrî, 2012: 16).

Qet nema Hudhud bigîni mektûbêj Belqîsê ye

Ba Suleyman ji lew zor dane min Efxanê min (Babnîrî, 2012: 57).

Di van malikên li jorê ne telmîh hatîye îcrakirin. Lewra di risteya yekem da telmîh bi bal hîkaya Eshabê Kehf û kuçikê wan ve heye. Li gorî tefsîran navê kuçikê wan Qîtmîr e. (Zemexşerî, 1407/1986: 2/713; Qurtubî, 1964: 10/360). Di risteya duyem û çarem da telmîh bi bal bûyera ku di navbera Hz. Îbrahîm û Hz. Îsmail da derbas bûye heye. Di risteya sêyem da îşaret bi bal mesela Hz. Yusif ve ye; Ya şeşem da telmîh bi bal ezabê ku hatîye serserê qevmê Semûd; di ya heftem da telmîh bi bal bûyera ku hatîye serê Hz. Yunis ve heye. Di her du risteyên dawîyê da jî telmîh bi bal buyera ku di navbera Hudhud, Hz. Suleyman û Belqîs derbas bûye heye. (Qurân-ı Kerîm, Nemil, 20-44; Yusif, 34-96; Saffat, 101-107; Haqqe, 5).

Rehberê 'Îsa û Mûsa pêşsuwarê enbîya

Tu şefî'ê gunehkara tu medarê 'eşqîya (Babnîrî, 2012: 13).

Ev malika jêrê telmîh e ji bo roja qiyametê ku wê rojê mirov şaş dimînin û hemû Pexemberan diçin bi bal pexemberê me û jê ra dibêjin bibe şefaatkîrox ji bo hemû îns û cinan. Ew jî li cem Xwedê ji wan re şefa'at dike. (Buxarî, 1422/2001: VIX/121).

Ji rinda re nebûm 'aşiq, lê şoxa cîhanê xwestim (Babnîrî, 2012: 26).

Bi vê ristê telmîh hatîye kirin bi bal halê Kurdan. Ji Kurdan ra dibêje hûn halê xwe û perîşaniya xwe ji bîra dîkin. Tevî vê perîşaniyê hûn ji bo mafên xwe naxebitin lê ji bo netewên din dixebitin. Perîşan nikare bibe alîkarê perîşana. Dibê berê hûn xwe xelas bikin.

Ji lew ez wek herî naçîz bûdem

We lakîn ez gulê re bûme mihvan (Babnîrî, 2012: 27).

Hamid e, hemd e hemîd e

Baş şivan e pez umîd e (Babnîrî, 2012: 96).

Qula derzîyê biter meydan

Ger tu nebê cîhan tengî (Babnîrî, 2012: 30).

Di risteyên jorê da telmîh heye. Di her du risteyên di serî da ne telmîh bi bal gotinên Se'dê Şîrazî; di risteyên sêyem û çarem da telmîh bi bal Seyda û Şêxê wî Hamidî û murîd û feqîyan û risteyên dawîyê da jî telmîh bi bal malikek erebî ve heye.

Di malika jêrê da jî telmîh bi bal halê kurdan û tirkan ve heye. Lewra dibêje ku "tek hedefa romî me ez". Li vir mebest ji ezê kurd in û ji romî jî tirk in. Telmîh bi bal serokê Suriyê Esed ve heye

Tîra nêçîrvan kûr diçû

Tek hedefa Romî me ez (Babnîrî, 2012: 28).

Selama jêr dişinim

Ji durzî re bakîn im (89)

2.1.2.19. Qesir

Qesr hunerek e ku di zimanê ‘Erebî da pir tê bikaranin. Ev huner texsîsa tiştêkî bi tiştêkî din bi awayekî xusûsî dike. (Teftazanî, 2005: 180). Li gorî vê pênaseyê di qesrê da “tehdîd” an jî “teqyîd” heye. Di Dîwana Babnîrîyî da hindik minak jê hene. Ew jî pirê wan bi gihanekê ye.

Di risteya jêrê da qesr bi nefiy û îstîsnayê hatîye îcrakirin. Li vir li gorî mijarê qategorî ya qesrê tê guherandin. Eger mebest mijara şefa‘et be. Qesr heqîqî dibe. Di risteya “tek hedefa romî me ez”ê da qesir bi bêjeya “tek”ê hatîye îcrakirin. Li vir qesr mecazî ye.

Xeyrê te Ehmed tunîne keskî bê berbarê min (Babnîrî, 2012: 57).

‘erze halêm tê de nîne yek puwanek xeyrê ‘eyb (Babnîrî, 2012: 14).

Tîra nêçîrvan kûr diçû

Tek hedefa Romî me ez (Babnîrî, 2012: 28).

Belê şikur ez mu‘min im ne ji yah û bahê kafîr im (Babnîrî, 2012: 24).

Di risteya jorê û di du risteyên jêrê da jî qesr heye. Li vir qesr bi bêjeya “ne”yê hatîye bikaranîn.

Rûh û canê xwe fîda ke bo saxa ne miriya (Babnîrî, 2022: 40).

Ev xiyala min ‘Urûc in qet kîbr û ne futûr (Babnîrî, 2012: 15).

2.1.2.20. Îstîdrak

Îstîdrak pirê caran wek mijarekî rêzamanî hatîye dîtin. Lê carinên di nav mijarên belaxetê jî hatîye qebûl kirin. Îstîdrak rakirina famkirina şaş e ku ew ji peyva derbasbûyî derdikeve holê. (Curcanî, 1984: 21).

Di Dîwana Mela ‘Ebdullahê Babnîrî da hunerê îstîdrakê ne pir be jî heye. “Lê” û “lakîn” ji bo îstîdrakê hatîye bikaranîn. Di dîwana wî da pirê caran lê ji bo îstîdrakê ye. Belkî carinan zâid e. Di risteyên jêrê da jî “lê” zâid e. Lewra peywendîya her du risteyan bi hev ra tune ye. Ji sedem vê xalê tiştêk bê rastkirin jî tune ye ku em jî bibêjin li vir îstîdrak heye.

Mijarên îstîdrakê yên ku Mela ‘Ebdullahî bikaranîye pirê caran mijarên civakî ne û gelê kurd bi salan ji wan mijaran zarar dîne.

Ez heval im ne neyar im xîzmetkar im qet ne bar im

Lê selama ji padişaha hêstirê çavê min e (Babnîrî, 2012: 92).

Di risteya jêrê da behsa Şêx Muhemmedê ‘Erebkendî dike. Dibêje ku herkes pêşda diçe û biserdikeve. Lê ne wek wî. Lewra ew pir jihatîye û pêşda çûye.

Her teyr di firin, lê ne wek perwazê dibazî (Babnîrî, 2012: 87).

Di jêrê da jî îstîdrak heye. Tê da tekîda zemmê bi tiştên dişibihin medhê ve jî heye.

Tek bi şikil Musilman bûm, lê belê rûh kotî ye (Babnîrî, 2012: 91).

Mela ‘Ebdullahê Babnîrî di risteyên jêrê da jî îstîdrak bikaranîye. Lewra behsa kurdan dike dibêje îmkanê we tune be jî, hûn bi esl in û wirek in. Di risteya duyem da jî dibêje ku ez ne murîd im, lê qelbê min şêx e.

Destê te kin e lê esl û cergê te dirêj e (Babnîrî, 2012: 35).

Ne murîdê kesî me lê belê qelbê min şêx e (Babnîrî, 2012: 37).

Dîsa gava behsa mirovan dike îstîdrak bi kar tîne. Dibêje di nav her qewmî da yên zalim û ê mezlûm hene. Lê ne wek kurdan e. Di malika duyem da jî dibêje ku şêx murşîd be. Ez wî

qebul dikim. Dibê lê çavê wî li malê milletê be û li ser navê dîn mirovan ji bona meqsedên xwe bi şuxlîne ez ji wî dur im.

*Di nava her kesan de heye xadir heye mexdûr
Lakîn ne wekî kurda di bin bîra binî kûr (Babnîrî, 2012: 39).
Eger tu murşîd bî bira, tu ji min re bav û kur e
Lakîn tu xwun mij bî here, ne hevalê hîlê te me (Babnîrî, 2012: 59).*

Li hinek cîyan îhtîyac bi bal îstîdrakê ve nîne. Lê dîsa îstîdrak hatîye bikaranîn. Di risteyên jêrê da ev tişt eşkere ye. Lewra berîya bêjeya “lê” tişteki îstîdrakê bixwaze derbas nabe.

*Ew di pey sîfra mêhvana pir ji mere edeb e
Lê belê weqta ku qehwe bête der meclisê hudûr
Qet ji bo çayê namînê reng û qîymet û leb e (Babnîrî, 2012: 60).*

Encam

Seydayê Mela ‘Ebdullahê Babnîrî mirovekî ‘alim, helbestvan û nivîskar e. Lewra xwedî Dîwan û berhemên hêja ye. Bi kurdî, erebî û tirkî nivîsîye. Tevî van tiştan di rojnameyên Batmanê da nivîsên wî derketîye. Ji malbatekî ehlê îlmê û seyyid e. Bi salan li gundê Batmanê, Bismilê û Stewrê xwendîye. Piştî xwendina xwe li Batman û gundên wê û li wêranşehrê melatî û muderristî kiriye. Wekî pirên melayên herêmê ji alîyekî bi îlmê, tedsîsê û telîfê ve meşxûl bûye ji alîyekî din jî di nav gel da maye û wan îrşad kirîye.

Îrşada gel di dîwana wî da gelek eşkere ye. Seyda bi tenê behsa îman, îbadet û exlaqê nekirîye. Belkî gelek bûye şahide perîşanîyê û xwestîye ku ji alîyê civakî, sîyasî û netewî jî gel şiyar bike. Ji van alîyan da li gorî qenaeta me tiştên seyda kirîye dişibihe tiştên ku Bedîuzzaman di dema Seîdê Kurdî da kirîye. Lewra her duyan jî îrşadê ji alîyê dînî jî û ji alîyê netewî jî tev kirine. Dîwana seyda ji alîyê naverokê bi te‘bîrek gelemperî dînî û mîllî ye. Lewra dixwaze ku Kurdan ji alîyê netewî ve şiyar bike û ji wan hemûyan dixwaze bi hev ra bin û xwedî îtîdal bin û ew jî bibin wek gelên din. Ji wan dibêje ji dîn dur nekevin û tevgera we li gorî dîn be. Ji alîyê hunerê jî dîwana Seyda dîwanek dewlemend e.

Tevî ku derdê Babnîrî kêmanî û nexweşîne gelî derxe holê ye jî dîwana Babnîrî ji pirên huneran gelek mînak dixwe da dihwîne. Bi taybetî hunerên teşbîhê û îstîareyê. Ji bo ev her du huneran gelek minak hene. Mînakên tê da ji teşbîh û îstareyê cureyên wan ên cuda di nav xwe da digirin. Di dîwana wî da mînakên teşbîha belîx, teşbîha mursel, teşbîha mucmel û mînakên teşbîhên din hene. Di Dîwana Babnîrî da kînaye û mecaza mursel jî pir hatîye bikaranîn. Lê bi qasî teşbîh û îstîareyên nînin. Di mînakên mecaza mursel da ‘eleqeyên cuda hene. Mecaza eqlî jî hatîye îcrakirin. Lê numûnê wê jî û eleqeyên wê jî hindik in. Di dîwana Babnîrî da mînakên cînasê, îtnabê, tekrarê, telmîhê, tîbaqê, hezfê, mubalexeyê û îstîfhamê jî heye. Ev hemû di dîwana Babnîrî da pir in. Bêyî van huneran wekî din jî huner hene. Ew jî qesir, îstîdrak, qelb, îltîfat e. Lê mînakên wan zêde nînin. Hinek huner jî di dîwana Babnîrî da bi yek an jî bi çend mînakan tên temsîlkirin. Ev texlîb, tewcîh, îqtîbas, tewrîyye, tezyîl, îxal, tecahul û tecrîd e. Ji alîyê meqseda peyvê jî dîwana Babnîrî bal kêş e. Îrşad, teccûb, bihêzkirin, hişyarkirin, neyînî, tewbîx, teqrîr, înkâr û îstîrham hinek ji wan in.

Çavkanî / References

- Aslanoglu, O., (2001). Di Mem û Zînê da Hunerên Mecazî, e-şarkiyat İlmî araştırmalar Dergisi, 11/1
- Babnîrî, A., (2012). Dîwana Babnîrî. (Kurdî). İstanbul: Nûbihar.
- Babnîrî, A., (2021). Dîwan (Tirkî).
- Bateyî, H., (2018). Mewlûd. Amedekar: Şemrexî, İstanbul. Nubihar
- Besyûnî, A. F., (1418/1998). 'İlmu'l-Beyan, Qahîre, Daru'l-Muxtar.
- Bozarslan, M. E (2021). Di Edebiyata Kurdi û Folkloru Kurdi da Huner, Amed: Weşanên Deng.
- Buxarî, M., el-Ccami'û's-sahîh, Beyrut, Daru'Tawqî'n-Necat.
- Carim-Emîn, A.-E., (1428/2007). el-Belâxetu'l-wadîha, Dimeşq: Daru Qubai.
- Cîhanî, P. (20133). Şîroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî, İstanbul, Nûbihar.
- Cunahî, H. (2006). el-Belaxetu's-Safîyye, Qahîre, el-Mektebetu'l-Ezherîyye.
- Curcanî, S. Ş., (1403/1983). et-Te'ri fat, Beyrut: Daru'l-Kutubî'l-İlmîyye.
- Çağmar, M. E. (2022). Alıştırmalarla Belâxet, İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Çağmar, M. E., (2023). Mewlûda Nebî Bi Hunerênn Edebî, Şarkîyat Yayınları: (<https://www.sarkiyat.org/team-4>). 05.10.2024.
- Dîb-Qasim, M.-M.A. (2003). 'Ulûmu'l-Belaxa, Trablus: el-Muessesetu'l-Hadîse.
- Dusûqî, M., (1412/1992). Haşîyetu'd-Dusûqî 'ela muxteserî'l-me'ânî. Beyrut: Muessesetu Darî'l-Beyanî'l-'Erebî.
- 'Elewî, Y., (1423). et-Tîraz., Beyrut: el-Mektebetu'l-'Esrîyye.
- Habenneke, A. M., (1431/2010). El-Belaxetu'l-'Erebîyye. Dimeşq: Daru'l-Qelem.
- Haşimî, A. (1434/2013). Cewahîru'l-Belaxa, Talîq, Suleyman Salih, Beyrut: Daru'l-Me'rîfe.
- Safîyuddîn el-Hillî A., (1412/1992). Şerhu Kafîyeti'l-Bed'îyye, Beyrut: Daru Sadir.
- İbnu'l-Esîr, D. N., (1416/1995). el-Meselu's-saîr, Beyrut, el-Mektebetu'l-'asrîyye.
- İbnu'n-Nazim, B., (1989). el-Mîsbah fi'l-Meanî ve'l-Beyan ve'l-Bedî', Dimeşq.
- Xalayînî, M., (1414/1994). Cami'û'd-Durûsi'l-'Erebîyye, Beyrut: el-Mektebetu'l-'Esrîyye.
- Meraxî, M., (?). Ulûmu'l-Belaxa.
- Metlûb, A., (1996). Mu'cemu Mustalehatî'l-Belaxîyye ve Tetawwuruha, Beyrut: Mektebetu Lubnan.
- Teymûr, A., (1422/2001) Mu'cemu Teymûr el-Kebîr fi'l-Elfazi'l'Amiyye, Qahire, Daru'l-Kutubi'l-Wesâiqî'l-Qawmîyye.
- Nuweyrî, A., (1423/2023). Nîhayetu'l-Îreb fi Funûnî'l-Edeb. Qahîre: daru'l-Kutub we'l-Wesâiqî'l-Qewmîyye.
- Ocek, N., (2019). Dersên Edebîyata Kurdî, Wan: Sîtav.
- Qazwînî, M., (1997). el-Îdah, Beyrut: Daru'l-Cîl.
- Qur'an.
- Qurtubî, M. (1964), el-Camî'û'l-lî ehkamî'l-Quran, Qahîre, Daru'l-Kutubî'l-Misrîyye.
- Rukneddîn el-Curcanî H., (1432/2011). el-Îşarat ve't-tenbîhat, Beyrut. Dar Kutubi'l-İlmîyye.
- Teftazanî, S., (2005). Muxtesaru'l-me'ânî, Dimeşq: Mektebetu's-Sahabe.
- Teftazanî, S. (1996). el-Mutawwel, Qûm. Mektebetu'd-Dawerî.
- Tîbî, Ş., (1416/1996). et-Tîbyan fi'l-beyan, Beyrut, Daru'l-Cîl.

Zemexşerî, M. (1407). el-Keşşaf, Beyrut: Daru'l-Kutubî'l-'Erebîyye.

Hevpeyvîn:

Seydayê Mela 'Ebdullahê Babnîrî (Dîrok: 22 Îlon 2024).

Seydayê Mela Huseynê Esê: (Dîrok: 22 Îlon 2024).